

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Balıkesir University Faculty of Theology
[BAÜİFD]

Cilt | Volume: 5 Sayı | Issue: 1
Yıl | Year: 2019 Haziran | June 2019

ISSN: 2149-9969

Sahibi / Owner

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT
On behalf of Balıkesir University Faculty of Theology

Editör / Editor

Doç. Dr. Mustafa KOÇ

Editör Yardımcısı / Editorial Assistant

Doç. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK

Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ali ÇANAKCI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT (Başkan, BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa KOÇ (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Doç. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Doç. Dr. Savaş KOCABAŞ (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Doç. Dr. Recep ÖNAL (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BAYRAM (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Esmâ SAYIN (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Asem H. A. ABDELGHANY (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Hesham Moahmed Ibrahim MOTOWA (BAÜN İlahiyat Fakültesi, Türkiye)

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi/Executive Office and Correspondence Address

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinkçiler Mah. Soma Cad. Altteylül/Balıkesir

Telefon: 0 266 249 61 79 & **Faks:** 0 266 239 87 46

E-posta: balikesirilahiyatdergisi@gmail.com

Web: www.balikesir.edu.tr

Yayın Türü/ Publication Type

Sürelî Yayın / Periodicals

Yayın Periyodu/ Publication Period

Altı ayda bir (Haziran-Aralık aylarında) yayınlanır

Published biannually, June – December

Yayıncı/Publisher

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Basım Yeri ve Tarihi/Publication Place and Date

Konya, Haziran- June 2019

Baskı Hazırlık / Printed by: ERMAN OFSET MATBAACILIK LTD. ŞTİ.

Fevzi Çakmak Mah. Özlem Cad. No: 33/G Karatay/KONYA

Tel: 0332 342 01 55 • Sertifika No: 15409

METİN DİLBİLİMSEL BİR ANALİZ:

**ABDULLAH B. REVÂHA'NIN HZ. HAMZA'NIN ŞEHADETİNE İLİŞKİN ŞİİRİNDE
BAĞLAŞIKLIK ÖĞELERİ**

Eyup AKŞİT

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
İzmir, Türkiye
Assit. Prof., İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Literature
İzmir, Turkey
aksiteyup@hotmail.com
orcid.org/0000-0001-6301-4483

ÖZET

Bu çalışma, Hz. Hamza'nın şehadetine ilişkin Arapça bir şiirde bağlaşıklık öğelerini ele almayı hedeflemektedir. Bağlaşıklık, metin dilbilimin metinsellik ölçütü olarak ileri sürdüğü ölçütlerden birisidir. Herhangi bir metni gramatik ve anlamsal olarak bir bütün haline getiren bağlaşıklık, çeşitli araçlarla sağlanır: Gönderim (الإحالة /Reference), değiştirim (الاستبدال /substitution), eksiltili yapı (الحذف /ellipse), bağlama öğeleri (الربطأدوات /conjunction) ve sözcüksel bağlaşıklık (الاتساقالمعجمي /lexical cohesion). Ülkemizde konuyla ilgili çalışmalar çoğunlukla Türkçe metinler üzerine yoğunlaşmaktadır. Metin dilbilim yönteminden hareketle Arapça şiirler üzerine akademik çalışmalar görebildiğimiz kadarıyla ülkemizde hiç yoktur. Bu bağlamda çalışmamız Arapça şiir üzerine yapılan ilk Türkçe çalışmadır. Konu ele alınırken öncelikle şiir hakkında bilgiler verildi ve şiirin Türkçe çevirisi sunuldu. Sonrasında ise şiirdeki bağlaşıklık öğelerinin bulunup bulunmadığı tespit edildi ve varsa analiz edildi; istatistiksel olarak bir tabloda gösterildi. Şiirde sözcüksel bağlaşıklık ve gönderim unsurlarından zamirlerin sıklıkla kullanıldığı görüldü. Bu tespitten hareketle şunu söyleyebiliriz: Herhangi bir Arapça metinde bağlaşıklık öğelerinin tespiti, okura metni yorumlamada kolaylık sağladığı gibi Arapça bir metnin nasıl oluşturulduğunu da gösterir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah b. Revâha, Bağlaşıklık, İslamî Şiir, Metin dilbilim ve Arap Şiiri.

ABSTRACT

**Text Linguistics Analysis: Tools of the Cohesion in Abdullah b. Rawaha's poem about
Martyrdom of Hamza**

In this article, the tools of cohesion in a poem about Hamza's martyrdom, are discussed. Cohesion is one of the criteria that text linguistics suggests as a criterion of textuality. The cohesion that makes any text a grammatical and a semantic integrity is provided by various tools. These tools include reference, substitution, ellipse, conjunction, and lexical cohesion. In our country, studies on the subject are mostly concentrated on Turkish texts. As far as we know academic studies based on the text linguistics method on Arabic poetry are not in our country. In this context, our study is the first Turkish study based on text linguistics method on Arabic poetry. During the study, the reader was informed about the poem and the Turkish translation of the poem was presented. After that, the tools of cohesion in the poem were discussed and shown statistically in a table. It was seen that pronouns and lexical cohesion were frequently used in the poem. by this determination, we can say that the determination of the tools of cohesion in any Arabic text makes it easy for the reader to interpret the text, as well as shows how to create an Arabic text.

Keywords: Abdullah b. Rawaha, Cohesion, Islamic Poetry, Text linguistics and Arabic Poetry.

Giriş

İnsanoğlu, duygu ve düşüncelerini dil vasıtasıyla ifade eder. Dil içinde bir dil olan şiir, insanın hislerini daha zarif ve estetik bir şekilde ifade etmesinin bir yoludur. Şairler, şiirlerinde yüreklerinde yaşayıp hissettikleri sevgi, nefret, vuslat, ayrılık, sevinç, hüznün, arzu, kaygı vb. duyguları; insanoğlunun ölüm vb. meseleler karşısında yaşadığı çaresizliği ifade ederler. Bu bağlamda şairler, sevdikleri kişilerin ölümüne dair şiirler nazmederler. Onlar, Edebiyat'ta mersiye (ağıt) olarak adlandırılan bu şiir türünde ölen ya da öldürülen sevdikleri bir kişinin yitirilmesi sonucunda yaşadıkları hüznün ve acıyı kelimeler vasıtasıyla deyim yerindeyse somutlaştırırlar. Diğer milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi Cahiliye döneminden günümüze kadar Arap edebiyatında da mersiye türü şiirlere yer verilir. Cahiliye dönemi şairlerinden Hansâ'nın ölen kardeşi Sahr için oluşturduğu mersiyeler, bu türün Arap şiirindeki en güzel örnekleri arasındadır.¹ Mersiye şiirlerinde klasik Arap şairleri öncelikle sevdikleri kişinin ölümü nedeniyle yaşadıkları hüznü ifade ederler (nedb bölümü). Sonrasında ise ölen kişinin meziyetlerinin anlatıldığı ve övüldüğü bölüm olan te'bin bölümüne yer verirler. En son bölümde ise şairler, yitirilen kişinin sevenlerine ve yakınlarına sabır tavsiyesinde bulunarak şiirlerine son verirler (ta'ziye ve sabır bölümü).² Ancak kişi öldürüldüyse şair şiirine onun ölümüne sebep olanları tehditle de son verebilir. Bu bağlamda aşağıda Türkçe çevirisiyle birlikte sunduğumuz Arapça şiir, İslam'ın ilk dönemine ait mersiye türü bir şiirdir. Şiiri yüzeysel bir okumaya tabi tuttuğumuzda onun Hz. Hamza'nın şehadeti üzerine nazmedildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Şair, Hz. Hamza'nın ölümü karşısında kendisinin, Müslümanların ve Hz. Peygamber (sav)'in yaşadığı hüznü ifade etmektedir. Dolayısıyla şiir, bir mersiye (ağıt) şiiridir. Ancak şiiri nazmeden şairin kim olduğuna dair kaynaklarda ihtilaflar vardır. Bu meseleyi ve şiir hakkında diğer bilgileri ele almadan önce birkaç hususu belirtmek istiyoruz.

Birincisi: Metinlerin oluşturulması, açıklanması ve yorumlanmasına dair ileri sürülen teorilerden birisi de metin dilbilimidir. Son yıllarda edebî metinler dâhil her türlü metni konu alan metin dilbilim çalışmaları hızla artmaktadır. Ülkemizde konuyla ilgili çalışmalar çoğunlukla Türkçe metinler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma Metin dilbilimden hareketle Arapça şiir üzerine yapılan ilk Türkçe çalışmadır. Abdullah b. Revâha (ö. 8/629)'nın şiirini ele alan Türkçe sadece bir makale tespit edebildik. Çalışmasında yazar onun hayatını ele alır ve şiirlerinden bazı örnekler sunar.³ Biz ise şairin bir şiirini metin dilbilimin metinsellik ölçütü olarak ileri sürdüğü bağlaşıklık açısından ele alacağız. Metin dilbilime ilişkin Arapça şiirler üzerine Arapça kaleme alınmış makale, kitap vb. çalışmalar vardır. Ancak Abdullah b. Revâha'nın bu veya başka bir şiirini bağlaşıklık açısından ele alan herhangi bir çalışmaya rastlayamadık.

İkincisi: Metin dilbilimcilerin bir metinde bağlaşıklığı sağlayan unsurları tasnifleri birbirinden farklıdır.⁴ Çalışmamızda Halliday ve Hasan'ın *Cohesion in English* adlı eserlerinde ileri sürdükleri tasnifi benimsedik. Ayrıca Halliday ve Hasan'ın metinsellik ölçütlerinin Türkçe karşılıkları hususunda bir kavram

¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, 3. Baskı (Kayseri: Fenomen Yayınları, 2014), 139.

² Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, 138.

³ Mehmet Salih Arı, "Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan", *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2005):377-389.

⁴ Bağlaşıklık öğelerinin sınıflandırılması hususunda farklı görüşler vardır. Daha geniş bilgi için bkz. Gülşen Torusdağ – İlker Aydın, *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*, (Ankara: Pegem Akademi, 2018), 16.

kargaşasının olduğunu görmekteyiz.⁵ Kargaşaya düşmemek adına çalışmamızda “Cohesion” terimini “Bağlaşıklık”; “Coherence” terimini ise “Bağdaşıklık” terimiyle karşılamayı tercih ettik.

Üçüncüsü: Abdullah b. Revâha ve Hz. Hamza'nın yaşam öyküleri ile Uhut Savaşı pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu nedenle bu konular ayrıntılı ele alınmayacaktır.

Dördüncüsü: Bir şiirin nazmedildiği dilden başka bir dile çevrilmesi sırasında şiirin tabiatında var olan ses uyumunun tercüme edilen dilde sağlanamaması nedeniyle şekil açısından bir kaybın ve kelimelerin anlamlarının dilden dile değişmesinden ötürü de bir anlam kaybının yaşanması muhtemeldir. Bundan dolayı Türkçeye çevirdiğimiz şiirin daha iyi anlaşılması için çeviri sırasında minimum tasarruflarda bulunduk. Bu yerlerde tarafımızca eklenen ifadeleri parantez içerisine aldık. Şiirin edebi niteliği ve barındırdığı çeşitli unsurlarını gözeterek çevirimizde zaman zaman devrik cümlelere yer verdik. Bunun yanı sıra şiirin Arapça metnini Türkçe çevirisiyle birlikte sunduk. Böylelikle en azından Arapça bilen okurlar şiirin orijinal hali ile çevirisini daha kolay kıyaslayabilecektir. Ayrıca şiirin Arapça metninin orijinalinde⁶ yer almayan rakamlar tarafımızca eklenmiştir. Zira okur, şiirde yer alan bağlaşıklık öğelerini her beytin başına eklediğimiz bu rakamlar vasıtasıyla daha kolay erişebilecektir.

1. Şiirin Arapça Metni ve Türkçe Çevirisi

1- بَكَتْ عَيْنِي وَحَقَّ لَهَا بُكَاهَا وَمَا يُعْنِي الْبُكَاءُ وَلَا الْعَوِيلُ [Vâfir Bahri]

2- عَلَى أَسَدِ الْإِلَهِ غَدَاةٌ قَالُوا أَحْمَرَةٌ ذَاكُمُ الرَّجُلُ الْقَتِيلُ

3- أَصِيبَ الْمُسْلِمُونَ بِهِ جَمِيعاً هُنَاكَ وَقَدْ أَصِيبَ بِهِ الرَّسُولُ

4- أبا يَعْلَى لَكَ الْأَرْكَانُ هُدَّتْ وَأَنْتَ الْمَاجِدُ الْبِرُّ الْوَصُولُ

5- عَلَيْكَ سَلَامٌ رَبِّكَ فِي جَنَانٍ مُخَالِطُهَا نَعِيمٌ لَا يَزُولُ

6- أَلَا يَا هَاشِمَ الْأَخْيَارِ صَبْرًا فَكُلُّ فِعَالِكُمْ حَسَنٌ جَمِيلُ

7- رَسُولُ اللَّهِ مُصْطَبِرٌ كَرِيمٌ بِأَمْرِ اللَّهِ يَنْطِقُ إِذْ يَقُولُ

8- أَلَا مَنْ مَبْلَغَ عَنِّي لَوْيًّا فَبَعْدَ الْيَوْمِ دَائِلَةٌ تَدُولُ

9- وَقَبْلَ الْيَوْمِ مَا عَرَفُوا وَدَاقُوا وَقَائِعَنَا بِهَا يُشْفَى الْغَلِيلُ

10- نَسِيئُكُمْ ضَرَبْنَا بِقَلْبِ بَدْرِ غَدَاةٌ أَتَاكُمْ الْمَوْتُ الْعَجِيلُ

11- غَدَاةٌ نَوَى أَبُو جَهْلٍ صَرِيحاً عَلَيْهِ الطَّيْرُ حَائِمَةٌ نَجُولُ

12- وَعُنْبَةٌ وَابْنُهُ خَرًّا جَمِيعاً وَشَيْبَةٌ عَضَّهُ السَّيْفُ الصَّقِيلُ

13- وَمُنْزَكْنَا أُمِيَّةً مُجْلَعِبًا وَفِي حَيْرُومِهِ لَدُنْ نَبِيلُ

14- وَهَامُ بَنِي رَبِيعَةَ سَائِلُوهَا فِي أَسْيَافِنَا مِنْهَا قُلُولُ

15- أَلَا يَا هِنْدُ فَبِكِي لَا تَمَلِّي فَأَنْتِ الْوَالِيَةُ الْعَبْرَى الْهَبُولُ

16- أَلَا يَا هِنْدُ لَا تُبَدِي شِمَاتًا بِحَمْرَةٍ إِنَّ عِرْكَكُمْ ذَلِيلُ

⁵ V. Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, 5. Baskı (İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2017), 120; Torusdağ - Aydın, *Metindilbilim*, 17.

⁶ Velid Kassâb, *Dîwânü Abdullâh b. Revâha: Dirâse fî Sîretih ve Şi'rih*, (Riyad: Dâru'l-'Ulûm, 1982):132, 133.

- 1- Yaşardı gözlerim ki hakkıdır yaşarması,
Oysa ne ağlamak ne feryat etmek kâfi gelir
- 2-Tanrının aslanına. Dediler:
Maktul adam Hamza mıdır?
- 3- Ölüm haberiyle hüzne boğuldu
Tüm Müslümanlar ve Peygamber.
- 4- Ey Ebu Ya'la (Hamza)! Yıkıldı sütunlar ölümünden dolayı.
Sen şerefli, hayırlı ve cömertsin.
- 5- Rabbinin selamı üzerine olsun,
Manzumesi ebedî nimetler olan cennetlerde.
- 6- Ey seçkin Hâşim oğulları! Sabredin!
Çünkü bütün amelleriniz iyi ve güzeldir sizin.
- 7-Allah Rasûlü sabırlı ve metanetlidir,
O konuştuğunda, sözü Allah'ın emriyle söyler.
- 8- Kim benden Luey (Mekkeli müşrikler)'e haber götürür:
"Bugünden sonra da savaş döner gelir."
9- Dünü unuttular tattıkları halde
Yürekleri serinleten darbelerimizi.⁷
- 10- Bedir kuyusundaki şamarımızı unuttunuz,
Gelip çatmıştı bir sabah, size ani ölüm.
- 11- Bir sabah canı çıkmıştı Ebu Cehil'in,
Akbabalar öbek öbek üzerinde geziniyordu.
- 12- 'Utbe'nin de canı, oğluyla beraber çıkmıştı;
Şeybe'yi parlak kılıç ısırmıştı.
- 13- Ümeyye'yi yere serili bırakmıştık,
Böğründe iri bir mızrak olduğu halde.
- 14- Rebi'a oğullarının cesetlerine sorun!
Zira onlardan ötürü kılıçlarımızda eğrilikler vardır.
- 15- Ey Hint, ağla; hatta usanma ağlamaktan

⁷ Yürekleri serinleten, diye çevirdiğimiz يُشْفَى الْعَلِيلُ terkibi deyimsel bir ifadedir. Bu ifade mecazen daha çok intikam ve öç alındıktan sonra kişinin içinde bulunduğu iç huzuru, kişinin gönlüne su serpilmesi, yüreğinin soğuması, içinin rahatlaması, kişinin öfkesinin dinmesi, geçmesi vb. anlamlara gelir.

Çünkü sen daha çok kederlenecek, çok ağlayacak ve çok kaybedeceksin.

16- Ey Hint! Sevinme! Hamza'nın ölümünden dolayı.

Zira sizin izzetiniz ancak zillettir.

2. Şiir Hakkında Genel Bilgiler

Şiir, klasik Arap şiirinin vâfir bahrinde olup on altı beyitten oluşmaktadır. Şiirin Uhut savaşı sırasında şehit düşen Hz. Hamza'ya ağıt yakmak için nazmedildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü şair, şiirde Hamza ismini doğrudan zikrettiği gibi onu künyesi “Ebu Ya'lâ (Ya'lâ'nın babası)” ve “esedu'l-ilâh (tanrının aslanı)” şeklinde lakabıyla da anmaktadır. Dolayısıyla şiirin konusu Hz. Hamza'dır. Teması ise Hz. Hamza'nın şehadeti ve bu olay nedeniyle Hz. Peygamber (sav), şair ve Müslümanların yaşadığı hüzündür. Şair, şiirinde aynı zamanda Hz. Hamza'nın şehadetine neden olan Mekkeli müşrikleri de sert bir dille tehdit eder. Hz. Hamza, Hz. Peygamber (sav)'in amcası olmasının ötesinde İslam davasını tüm gücüyle savunmuş bir yiğittir. Bu nedenle onun şehadeti, tüm Müslümanları derinden yaralar. Hz. Hamza ismi, İslam kültürüyle yoğrulmuş kişi ve toplumlarda bazı çağrışımlar sahiptir: “şehitlerin efendisi”, “Uhut savaşı”, “cesaret”, “atılganlık” vb. Müslüman toplumlarda onun ismi, çocuklara isim verilerek hala yaşatılmaktadır. Özellikle Türk kültüründe Hz. Hamza, bütün bunlara ek olarak farklı bir yere sahiptir. Hz. Hamza kültürümüzde güreşçilerin piri kabul edilir. Ata sporumuz olan güreş müsabakalarında cazgırlar güreş başlamadan Hz. Allah (cc), Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali ve Hz. Hamza'nın adını mutlaka anarlar. Salavatlama ya da dualama denen bu manzumelerde Hz. Hamza “pehlivanların piri” lakabıyla anılır.⁸ Müslümanların muhayyilesinde hala yaşatılan Hz. Hamza imgesi, birçok şiire konu olur.⁹ Bu bağlamda Hz. Hamza'nın şehadeti ilişkin İslam'ın ilk dönemine ait şiirde şair, Uhut savaşından önce Bedir'de müşriklere Müslümanlarca yaşatılan mağlubiyeti ve verdikleri ağır kayıpları hatırlatır. Böylelikle şair, bir nebze de olsa teselli bulur ve gönlüne su serper. Şaire göre her ne kadar Müslümanlar Uhut'ta Hz. Hamza gibi bir yiğidi yitirmişse de Müşrikler de Bedir'de önemli liderlerini kaybetmişlerdir. Mekkeli müşriklerin liderlerinden Ebu Cehil ve Utbe b. Rebîa' Bedir savaşında Müslümanlarca öldürülmüştür. Bu nedenle şair, müşriklere Bedir savaşını hatırlatır ve gelecekte de onları Bedir benzeri bir akıbete uğratmakla tehdit eder. Şair şiirinde Bedir ve Uhut savaşına dair çeşitli telmihlerde bulunur. Şiirin daha iyi anlaşılması için bu iki savaş hakkında bazı malumatları kısaca hatırlamak yerinde olacaktır.

2.1 Bedir ve Uhut Savaşı

Eski çağlardan beri Arap yarımadasını yurt edinmiş Araplar, miladi 610 yılında tevhit (Allah'ın birliği) inancı ve sosyal adalet fikrini esas alan ilahî vahiyle yüz yüze gelirler. Bu ilahî vahyin insanlara tebliğ görevi ise yarımada'nın önemli şehirlerinden Mekke'de doğup büyüyen Hz. Muhammet (sav)'e Cebrail vasıtasıyla Allah tarafından tevdi edilir. Mekke'de yaşayan ve putlara tapan Arapların tevhidini esas alan inanca karşı tutumları çok sert olur. Çünkü tevhit inancını esas alan İslam, onların atalarından öğrendikleri şirk inancıyla hiçbir şekilde bağdaşmadığı gibi onun sosyal adalet ilkesi de Mekke aristokrasisinin işine gelmez. Bundan dolayı Mekkeli müşrikler, İslam'a ve Hz. Peygamber (sav)'e karşı sert bir tutum takınırlar. İslam'ı benimseyenlere ve Hz. Peygamber (sav)'e çeşitli şekillerde eziyet ederler. Mekkeli bazı Müslümanlar ve Hz. Peygamber (sav) miladi 622 yılında yarımada'nın diğer şehri Medine'ye hicret etmek zorunda kalırlar. Hicret öncesi çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber (sav)'in irtibatında olduğu Medine halkı arasında İslam Mekke'ye göre daha neşvünema bulur. Medineli Müslümanlar ile Mekke'den

⁸ Erman Artun, “Çukurova'da Salavatçılık Geleneği ve Âşıkların Pehlivan Salavatlamaları,” erişim: 23.10.2018, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/makaleler/27.php>

⁹ Hz. Hamza'nın şehadetine dair nazmedilen bazı şiirler için bkz. Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm ,*es-Sîretu-n Nebevîyye*, nşr. Ömer Abdusselam et-Tedmurî. 3. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l- Arabî, 1990), 3:112-119.

hicret eden Müslümanlar arasında tarihte benzerine az rastlanan bir kardeşlik ortamı tesis edilir. Medine’de kendilerini daha emniyette hisseden Müslümanlar, orada İslam devletinin ilk temelini atarlar. Hicret sonrası Medine’de yaşayan Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında ufak tefek çatışmalar yaşanır. İki grubun kitlesel olarak karşı karşıya geldiği ilk büyük çatışma ise Mart 624 yılında Bedir kuyuları civarında vuku bulur.¹⁰ O dönemde savaştan önce mübâreze (savaştan önce çıkan savaşçıların karşılıklı vuruşması) bir âdet idi. Allah Rasûlü (sav) tarafından Müslümanlar adına mübâreze için Hz. Ebû Ubeyde, Hz. Hamza ve Hz. Ali görevlendirilir.¹¹ Hz. Ali, Velîd b. Utbe’yi; Hz. Hamza ise Şeybe’yi mübâreze sırasında kısa sürede öldürür. Ebû Ubeyde ise Mekke müşriklerinin liderlerinden Utbe b. Rebîa’yı öldürmekte zorlanınca Hz. Hamza, Utbe b. Rebîa’nın öldürülmesinde ona yardımcı olur.¹² Mübarezede üç müşrikin de öldürülmesi Müslümanlara büyük bir moral kaynağı olur. Bedir savaşında Müslümanlar on dört şehit verirlerken Mekkeli müşrikler büyük bir yenilgiye uğrarlar. Müşriklerden yetmiş küsuru öldürülür; yetmiş küsuru ise Müslümanlarca esir edilir. Bedir’de Mekkeli müşriklerin liderlerinden Ebu Cehil lakablı Amr b. Hişâm ve diğer bazı ileri gelenlerinden birçoğunun öldürülmesi Mekke’de yöneticiliği Ebû Süfyân’ın ele almasının yolunu açar.¹³ Mekkeli müşrikler Bedir’in intikamını almak için 625 yılında Medine’ye doğru yola çıkarlar. Ebû Süfyân’ın karısı Hind de bu savaşa iştirak eder.¹⁴ Zira o babası ve diğer akrabalarının Bedir’de öldürülmesinde rolü olan Hz. Hamza’dan intikam alma hırsıyla yanıp tutuşmaktaydı. Bedir savaşı öncesinde gerçekleşen mübâreze de öldürülenlerden Utbe, Hind’in babası; Şeybe amcası; Velid de kardeşiydi. Bu sebeple Hind, en yakınlarının öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Hz. Hamza (ra)’yı öldürmek için Vahşi isimli Habeşli bir köleyi kiralar.¹⁵ Hz. Peygamber’in henüz Müslüman olmayan amcası Abbas b. Abdülmuttalib, Mekkeli müşriklerin savaşmak üzere Medine’ye doğru yola çıktıklarını bir haberci vasıtasıyla Hz. Peygamber’e bildirir. Hz. Peygamber, mescitte Medineli Müslümanlarla, müşriklere karşı yapılacak savaşta izlenecek stratejiye dair istişarede bulunur. Sonrasında Mekkeli müşriklere karşı koymak üzere Uhud’a yönelir.¹⁶ Hz. Peygamber, Uhud dağı ile Ayneyn tepesi arasında karargâh kurar. Ayneyn tepesine okçularını yerleştiren Hz. Peygamber onlara, her ne olursa olsun yerlerinden kıvılcıdamamalarını emreder. Adet olduğu üzere mübâreze ile başlayan savaşta Hz. Ali, müşriklerden Talha b. Ebî Talha’yı; Hz. Hamza, Osman b. Ebî Talha’yı öldürür. Savaşın ilerleyen bir sürecinde müşrik ordusu taktiksel bir hamle yaparak geri çekilir. Bir kısım Müslümanlar, Müşrik ordusunu kovalarken diğer bir kısmı ise müşriklerin terk ettiği eşyaları almaya çalışır. Bunu gören Müslüman okçular ganimetten pay almak uğruna yerlerini terk ederler. Strateji gereği bekleyen Müşrikler, okçuların terk ettiği taraftan Müslümanlara saldırır ve onların savaş düzeni alt üst ederler. Müslümanların yetmiş küsur şehit verdiği savaşta Hz. Peygamber yaralanır. Bazı Müslümanlar şehit olur. Şehit düşenler arasında Hz. Peygamber’in amcası Hz. Hamza da vardır.¹⁷ Hz. Peygamber müşrikler tarafından vahşice organları kesilen¹⁸ Müslüman şehitlere ve en önemli destekçisi amcası aynı zamanda sütkardeşi¹⁹ Hz. Hamza’nın şehadetine çok üzülür. Medineli Müslümanlar da derin bir hüznü boğulur.²⁰ Müslüman toplumunu derin bir hüznü ve acıya gark eden böyle bir olay karşısında şairlerin kayıtsız kalması elbette düşünülemez. Çünkü şairler içinden çıktıkları toplumun sevinç ve hüznlerini çoğunlukla şiirlerinde yer

¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 2: 268.

¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 2: 267, 268.

¹² İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 2: 268.

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 23-25.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3; 25.

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 2: 25, 26.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 26, 27.

¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 23-35.

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 53,54.

¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 58.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 58.

verirler. İşte böyle bir ortamda nazmedilen bu şiiri hangi şairin nazmettiğine dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Çünkü o dönemde Arap şairleri nazmettikleri şiirleri yazıya döküp altına da ismini yazmazlardı. Hatta şiirlerine bir başlık bile vermezlerdi. Bu nedenle şiirin hangi şaire ait olduğu hususunda kesin bir yargıya varmak zordur. Şiir, dil, nahiv, edebiyat vb. eserlerde üç farklı şaire nisbet edilir: Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Ka'b b. Mâlik (ö. 50/670) ve Hassân b. Sâbit (ö. 60/680). Biz çeşitli verilerle şiirin bu üç şairden hangisine ait olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

2.2 Şiirin Abdullah b. Revâha'ya Aidiyeti Meselesi

Klasik dönem İslamî eserlerde şiirin kendisine nisbet edildiği her üç şair, Medineli olup hem Cahiliye hem de İslam'ın başlangıç döneminde şiir nazmeden muhadram²¹ şairlerdendir. Ayrıca her üçü Müslümanlığı kabul edip şiirleriyle İslam'ı savunmaları nedeniyle "Hz. Peygamber'in şairi" lakabıyla anılır.²² Şiirin bu üç şairden hangisine ait olduğunu tespit etmek için öncelikle şairlerin yayımlanan divanlarını incelediğimizde şu sonuca ulaştık: Şiir, Abdullah b. Revâha ve Ka'b b. Mâlik'in divanlarında yer alırken Hassân b. Sâbit'in divanında yer almamaktadır. Fakat divanların günümüzde yayımlanması nedeniyle maddi hata içerebileceklerini göz önünde tutarak klasik dönem kaynaklarına yönelmenin daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Buradan hareketle şiirin izini sözlük, dil, nahiv, edebiyata dair en eski eserlerde sürmeye başlayabiliriz.

Arapça'nın ilk alfabetik sözlüğünün sahibi dilci İbn Dureyd (ö. 321/933), şiiri Hassân b. Sâbit'e nisbet eder.²³ İbn Fâris ((ö. 395/1005) ise şiirden bir beyit zikreder ancak hangi şaire ait olduğunu belirtmez.²⁴ İbn Manzûr (ö. 711/1311), şiiri Hassân b. Sâbit'e nisbet eder. Ayrıca, İbn İshak'ın şiirin Abdullah b. Revâha'ya ait olduğunu zannettiğini belirtir ve aynı şiiri Ebû Zeyd'in Ka'b b. Mâlik'e ait kılarak inşâd ettiğini söyler. Bununla da yetinmeyen İbn Manzûr şiire dair lugat ve nahiv âlimi İbn Berrî (ö. 582/1187)'den şu sözü nakleder: "Bu şiiri en-Nehhâs(ö. 338/950), *Tabakâtu's-Şua'ra*²⁵ adlı eserinde zikreder. Şiir, Ka'b b. Mâlik'e aittir."²⁶ İslam tarihçisi İbn Hişâm(ö. 218/833) ise İbn İshak'ın şiiri Abdullah b. Revâha'ya isnad ettiğini ancak Ebu Zeyd'in bu şiiri kendisine Ka'b b. Mâlik'e isnad ederek inşad ettiğini belirtir.²⁷ İbn Manzûr ve İbn Hişâm'ın sözünü ettiği Ebû Zeyd el-Kureşî, Arap edebiyatına dair en önemli kaynaklardan biri olan *Cemheretü Eş'âri'l-Arab* adlı eserinde bu şiire yer vermez.²⁸ Bu nedenle onun konuyla ilgili görüşünün ne olduğunu belirleyemedik.

Arap dili ve edebiyatı âlimi Muberrred (ö. 286/900) ise şiirin bir beytini eserinde yer verir ve onun Hassân b. Sâbit'e ait olduğunu vurgular.²⁹ Dil, edebiyat, Kur'an ilimleri, Hadis vb. alanlarda geniş bir bilgi birikimine sahip âlim İbn Kuteybe (ö. 276/889), *Edebu'l-Kâtib* adlı eserinde şiirin bir beytini zikreder ancak onu herhangi bir şaire nisbet etmez.³⁰ Dil, nahiv ve edebiyat âlimi Sa'leb (ö. 291/904) eserinde bir beytini zikrettiği şiirin hangi şaire ait olduğunu belirtmez.³¹ Kanaatimizce hem İbn Kuteybe hem de

²¹ Hem Cahiliye hem de İslamî dönemde şiir nazmeden şairlere verilen isim.

²² İbrahim Muhammet İbrahim, *Abdullah b. Revâha, Hayâtuhu ve Şi'rihi*, (Yüksek Lisans Tezi: Ummu Dermân Üniversitesi, 2006), 17.

²³ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, thk. Remzi Munîr baa'lbeke (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), 2: 1027.

²⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdusselâm Muhammet Harun, (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1979), 1: 285.

²⁵ en-Nehhâs'ın bu eseri kaynaklarda zikredilir. Ancak bu eseri günümüze ulaşmadığı için İbn Berrî'nin iddiasını doğrulayamadık.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3. Baskı (Beyrut: Dâr Sâdir, 1993), 14: 82.

²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 118.

²⁸ Ebu Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü Eş'âri'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, (Kahire: Matbaatu Nahda Mısır, 1981), 492 vd.

²⁹ Muberrred, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1997), 1: 178 (4 cilt)

³⁰ İbn Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâli, (Kahire: Muessesetu'r-Risâle, 1981), 178.

³¹ Ebu'l-Abbâs es-Sa'leb, *Mecâlisu Sa'leb*, thk. Abdusselâm Muhammet Harun, 2. Baskı (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1960), 88.

Sa'leb'in şiirin şairine dair suskunluğunun temel nedeni, şairinin kim olduğuna dair ellerinde kesin bir delil bulunmayışıdır. Görüldüğü gibi klasik kaynaklardan hareketle şiirin bu üç şairden hangisine ait olduğunu söylemek zordur. Ancak bu zorluk yani şiirin hangi şaire ait olduğunun kesin olarak tespit edilemeyişi, şiirin metin dilbilimin ölçütlerinden biri kabul edilen bağlaşıklık açısından ele almaya engel değildir. Zira bağlaşıklık öğelerinde metnin üreticisinden hareketle bir analize girilmez. Bilakis metinden hareketle bağlaşıklık unsurları ele alınır. Bu nedenle şairi tespit edilemeyen bu şiiri pekâlâ bağlaşıklık öğeleri açısından ele alabiliriz. Buna rağmen biz, şiirin hangi şaire ait olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Klasik kaynaklardan hareketle şiirin şairini tespit etmek oldukça güç görünmektedir. Bu durumda önümüzde tek bir yol kalıyor: Şiirde kullanılan üsluptan yola çıkarak şairi tespit etmeye çalışmak. Fakat burada önümüze bazı engeller çıkıyor. Zira şiirin nispet edildiği her üç şairin de ortak birçok özelliği var: Her üç şair Müslüman olup Medine'nin Hazreç kabilesine mensuptur. Ayrıca her üçü de aynı dönemde yaşamışlardır. Dolayısıyla aynı kültürden beslenen ve aynı dönemde yaşayan şairlerin şiirlerinde kullandıkları dil ve üslup birbirine benzeyebilir. Ancak her ne kadar kullandıkları dil ve üslup birbirine yakın olsa da şiirlerinde onları diğer şairlerinden ayıran bazı kişisel üsluplar ya da eşdizimler yer alabilir. Bu açıdan meseleye yaklaştığımızda şiirin Abdullah b. Revâha'ya ait olduğunu iddia edebiliriz. Bu iddiamızı desteklemek için şunları söyleyebiliriz. Birincisi: Çalışmamıza konu olan şiirde şair, şöyle seslenir³²:

أَلَا يَا هَاشِمَ الْأَخْيَارِ صَبْرًا فَكُلُّ فِعَالِكُمْ حَسَنٌ جَمِيلٌ

Ey seçkin Hâşim oğulları! Sabredin! Çünkü bütün amelleriniz iyi ve güzeldir sizin.

Yukarıda yer alan beyitteki üslup, Abdullah b. Revâha'nın aşağıda yer verdiğimiz beytindeki³³ üslubuna çok benzemektedir:[Basît Bahri]

يَا هَاشِمَ الْخَيْرِ إِنَّ اللَّهَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْبَرِيَّةِ فَضْلًا مَا لَهُ غَيْرُ

Ey seçkin Hâşim oğulları! Allah üstün kıldı sizleri bütün insanlara.

(O) Üstünlüğün benzeri yoktur (başkalarında).

İkincisi: Şair şiirde, Mekkeli müşriklerden kinaye olarak "Luey" ismini kullanır.³⁴ Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik'in şiirlerinde Luey ismini kullandıklarını görürüz.³⁵ Ancak Hassân b. Sâbit'in bir şiirinde yer verilen "Luey" isminin Medine'deki Müslümanlar için mi yoksa Mekkeli müşrikler için mi kullanıldığı pek açık değildir. Hassân, aşağıdaki beytinde Uhut savaşı sonrası Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozan Yahudi Nadir oğulları kabilesini ve sonrasında onların yaşadıkları olayı betimler. Hz. Peygamber (sav), Nadir oğulları kabilesinin Müslümanlarla yaptıkları anlaşmaya sadık kalmamaları nedeniyle onların yaşadığı bölgeyi kuşatma altına alır. Kuşatmadan kaçıp ormana saklanmalarını önlemek için Buveyre bölgesindeki hurma ağaçlarının kesilip yakılmasını emreder.³⁶ Hassân b. Sâbit'in konuyla ilgili aşağıdaki beytinde³⁷ "Luey" ismini Medineli Müslümanlar daha doğrusu Muhacirler için kullandığını düşünmekteyiz: [Vâfir Bahri]

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ ... حَرِيقٌ بِالْبُؤَيْرَةِ مُسْتَطِيرٌ

³² Bkz. Şiirin 6.Beyti.

³³ Kassâb, *Dîvânü Abdullah b. Revâha*, 159.

³⁴ Bkz. Şiirin 8.beyti.

³⁵ Her iki şairin divanını baştan sona inceledik.Buna rağmen dikkatimizden kaçmış olabilir.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3:144.

³⁷ Hassân b. Sâbit, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, şerh. Abdülemîr Muhenna. 2. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l- İlmiyye, 1994), 118.

*Luey oğulları(Muhacirler)nın ileri gelenlerine kolay oldu
(Yahudilerin) Buveyre mevkiindeki ağaçlarının yakılması.*

Oysaki Abdullah b. Revâha'nın bazı şiirlerinde "Luey" ismi ele aldığımız şiirdeki gibi Mekkeli müşriklerden kinaye olarak kullanılır:³⁸ [Tavîl Bahri]

لَعْمَرِي لَفَدْتُ حَكَّتْ رَحَى الْحَرْبِ بَعْدَمَا أَطَارَتْ لَوِيًّا قَبْلُ شَرْفًا وَمُعْرَبًا
فَعَادَ دَلِيلًا بَعْدَ مَا كَانَ أَغْلَبًا بَيْعَةَ آلِ الْكَاهِنِينَ وَعِزًّا هَا

And olsun ki, savaş değirmeni öncesinde

Luey (Mekkeli Müşrikler)'i sağa sola savurdu.

(Şimdi ise) iki Yahudi kabilesinin geride kalanlarını ve onların şerefini öğüttü,

Galipken oldular zelil.

Üçüncüsü: Hassân b. Sâbit ile Ka'b b. Mâlik'in şiirlerinde kullandığı dil daha ağıdalı ve zordur. Abdullah b. Revâha ise o ikisine nazaran şiirlerinde daha basit ve anlaşılır bir dil kullanılır. Hz. Hamza'nın şahadetine dair nazmedilen ve söz konusu ettiğimiz şiirde dil, basit ve anlaşılır bir tarzda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra şiirde Mekkeli müşriklere karşı tehditkâr ve sert bir üslup dikkat çeker. Her ne kadar Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik şiirlerinde Mekkeli müşriklere karşı sert bir üslup kullansa da Abdullah b. Revâha'nın ki daha serttir.³⁹ Bu nedenlerden ötürü şiirin kesin emin olmamakla birlikte Abdullah b. Revâha'ya ait olduğunu düşünmekteyiz.

2.3 Abdullah b. Revâha ve Edebî Kişiliği

Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Medine'de doğup büyüyen ve Hazreç kabilesine mensup bir şairdir. O gerek Cahiliye döneminde gerekse İslâmî dönemde büyük bir saygınlığa sahipti. Abdullah b. Revâha, Cahiliye döneminde Medine'nin iki rakip kabilesi Evs ile Hazreç arasında vuku bulan ve Buâs adı verilen savaşlara iştirak eder. Bunun yanı sıra o şiirleriyle kabilesi Hazreç'i rakipleri Evs kabilesinin şairlerine karşı savunur. Kaynaklarda onun herhangi bir çocuğunun olmadığı sadece 'Amre isimli bir kız kardeşinin bulunduğu bahsedilir.⁴⁰ Ayrıca onun ikinci akabe biatlarında müslüman olduğu ve İslami yaymak üzere seçilen on iki nakîb (temsilci)den biri olduğu belirtilir.⁴¹ İslâmî benimseyen şair, Hz. Muhammet(sav)'in Medine'ye hicretinden sonra onun en yakınında yer alan ve İslâm'ı hem kılıcıyla hem de şiirleriyle savunan bir şahsiyettir. Ayrıca o, Medine'de okuma yazma bilen ender şahsiyetlerden biriydi. Bu nedenle vahiy katipliği de yapar.⁴² Çok yönlü ve entellektüel bir kişiliğe sahip Abdullah b. Revâha, Mu'te savaşında şehit düşer. Tarihî kaynaklarda onun hayatı, İslâm'ı savunmak için iştirak ettiği savaşlarda gösterdiği çabalar vb. hususlar uzun uzadıya anlatılır. Bu nedenle biz onun edebî şahsiyeti üzerine yoğunlaşacağız.

Muhadram şairlerden biri olan Abdullah b. Revâha'yı Arap dili ve edebiyatı âlimi İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846) Medine'nin en iyi beş şairi arasında sayar. Ayrıca onun Cahiliye döneminde kabilesi

³⁸ Bkz. Kassâb, *Dîvânü Abdullah b. Revâha*, 136.

³⁹ Yahya el-Cubûrî, *Şi'rü'l-Muhadramîn ve Eserü'l-İslâm fih*, (Bağdat:Mektebetü'n-Nahda,1964), 276.

⁴⁰ İbn Hazm el-Endelûsî, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, thk. Abdusselâm Muhammet Harun, 5.Baskı, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1982),363, 364.

⁴¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 2: 90, 91.

⁴² İbrahim, *Abdullah b. Revâha*, 16.

arasında büyük bir saygınlığa sahip olduğunu belirtir.⁴³ Arap edebiyatına dair en temel eserlerden *Cemheretü Eş'âri'l-Arab* sahibi Ebû Zeyd el-Kureşî ise Abdullah b. Revâha'yı dördüncü tabaka içinde ve şüirleri altınla yazılmayı hak eden şairler arasında zikreder.⁴⁴ Abdullah b. Revâha'nın şüirleri, sözlük, dil, nahiv, belagat, tarih, edebiyat vb. klasik eserlerde dağınık bir şekilde yer almaktaydı ancak bu dağınık şüirler Velid Kassâb tarafından 1982 yılında bir araya getirilip "*Dîvânu Abdullah b. Revâha: Dirâse fî Sîretih ve Şi'rih*" adıyla yayımlanmıştır. Şair, Cahiliye döneminde Evs ve Hazrec arasında vuku bulan savaşlara iştirak eder ve bu nedenle o dönemde nazmettiği şüirlerinde kabilesi Hazrec'i metheden, rakipleri Evs'i ise hicveden kasideler önemli yer tutar. Ayrıca nakîda (atışma) türü kasidelere de rastladığımız Revâha'nın bu dönem şüirlerinde ilk göze çarpan özellik şüirlerinin açık ve anlaşılır bir dille nazmedilmiş olmasıdır. Revâha'nın o döneme ait şüirlerinden sadece Evs kabilesinin şairi Kays b. el-Hatîm (ö. m. 620)'e cevap niteliğindeki kasideleri günümüze ulaşmıştır. Kays b. el-Hatîm, aşağıdaki dizelerde⁴⁵ Evs ile Hazrec kabilesinin şiddetli bir şekilde savaştığı Ficâru'l-Evvel ya da Yevmu'l-Hadîka savaşını konu edinir. Şair bu durumla övünerek şöyle der: [Tavîl Bahri]

كَأَنَّ يَدِي بِالسَّيْفِ مَخْرَاقٌ لَاعِبٍ أَجَالَهُمْ يَوْمَ الْحَدِيقَةِ حَاسِرًا

Savaş günü düşmanlarla zırhım olmadan mücadele ediyorum.

Kılıç tutan elim (kavrak) oyuncunun değneği gibi.

Abdullah b. Revâha ise o savaşta yaralanan ve yaralarının iyileşmesi için kesinlikle su içmemesi nasihat edilen Evs kabilesinin şairi Kays b. el-Hatîm'e şöyle cevap verir:⁴⁶ [Tavîl Bahri]

حَمِيًّا فَمَنْ يَشْرَبُ فَلَسْتُ بِشَارِبٍ رَمَيْنَاكَ أَيَّامَ الْفَجَارِ فَلَمْ تَزَلْ

Savaşta yaraladık seni ki bala hastasın,

Başkaları su içerken sen içemiyorsun.

Şairin görüldüğü gibi Cahiliye dönemine ait günümüze ulaşan şüirlerinde kabilesi Hazrec'i rakipleri olan Evs kabilesinin şairlerinin hicivlerine karşı savunduğu dizeler göze çarpar. Oysa şairin ikinci Akabe biatı'nda İslamı benimsemesiyle birlikte şüirlerinde İslamî temalar görülür. Çünkü artık şüir, İslam'ı kabul eden şairler için "kabilesini savunmak", "nam salmak", "şöhret bulup saygı görmek" vb. amaçlarla nazmedilmiyor, bilakis yalnızca Allah'ı razı etmek ve yeni dini savunma yolunda kullanılması gereken bir maharet haline dönüşüyordu. Bu nedenle Abdullah b. Revâha, o dönemde bir taraftan müşrik şairlere karşı İslam'ı savunurken diğer taraftan Müslümanları cihada teşvik eden şüirler nazmeder. Bu dönemde şairin Hz. Peygamber'i öven ve müşrikleri tehdit eden şüirlerini de sıklıkla rastlarız. Hicretin yedinci yılında kaza umresini yapmak üzere Mekke'ye giden Hz. Peygamber (sav)'in yanında bulunan şair, onun devesinin yularını tutup ilerlerken⁴⁷ şu dizeleri⁴⁸ inşâd eder: [Recez Bahri]

خَلُّوا بَنِي الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ

خَلُّوا فُكْلُ الْخَيْرِ فِي رَسُولِهِ

⁴³ İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu's-Şu'arâ'*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 89,90. Ayrıca bkz. İbrahim, *Abdullah b. Revâha*, 61.

⁴⁴ Ebu Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü Eş'âri'l-Arab*, 498.

⁴⁵ Kassâb, *Dîvânu Abdullah b. Revâha*, 67.

⁴⁶ Kassâb, *Dîvânu Abdullah b. Revâha*, 60.

⁴⁷ el-Cumahî, *Tabakâtu's-Şu'arâ'*, 59.

⁴⁸ Kassâb, *Dîvânu Abdullah b. Revâha*, 144, 145

قَدْ أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ فِي تَنْزِيلِهِ
فِي صُحُفٍ تُتْلَى عَلَى رَسُولِهِ
بِأَنَّ خَيْرَ الْقَتْلِ فِي سَبِيلِهِ
يَا رَبُّ إِنِّي مُؤْمِنٌ بِقِيلِهِ

Çekilin, ey kâfirler! Peygamberin yolundan,

Çekilin! Zira her hayır ve iyilik ondadır.

Rahman indirdi vahyini,

Okunur sayfalarda Rasûlüne:

En hayırlı ölümiin, onun yolunda olduğu.

Ya Rab! Onun her dediğine inandım.

Şair Mu'te seferine⁴⁹ çıkmadan önce Hz. Muhammed (sav) ile vedalaşır. Sonrasında ise şair, üç bine yakın sahâbîsini savaşa gönderen bu nedenle Medine'de tek başına kalan Hz. Muhammet'e Allah'ın meleklerle desteklemesi duasında bulunur ve şöyle der⁵⁰: [Kâmil Bahri]

فِي النَّخْلِ خَيْرٌ مُّشَيِّعٍ وَخَلِيلٍ خَلَفَ السَّلَامُ⁵¹ عَلَى امْرِئٍ وَدَعَّعْتُهُ

Allah, (bizim yerimize melekleri) halef kalsın hürmalıkta vedalaştığım kişiye

Ki o, uğurlayanların ve dostun en hayırlısıdır.

Abdullah b. Revâha, aşağıdaki dizelerinde ise Mûte savaşı sırasında şehit düşen Ca'fer b. Ebû Tâlib'ten sancağı dolayısıyla ordu kumandanlığını teslim almak üzere attan inişi sırasında yaşadığı tereddütü dile getirir. Şair, iç dünyasında yaşadıklarını kendini muhatap alarak şöyle ifade eder:⁵² [Recez]

أَقْسَمْتُ يَا نَفْسُ لَتَنْزِلَنَّ طَائِعَةٌ أَوْ لَا لَتُكْرَهِنَّ

إِنْ أَجْلَبَ النَّاسُ وَشَدُّوا الرَّئَةَ مَا لِي أَرَاكَ تَكْرَهِينَ الْجَنَّةَ

Ey Nefis! Yemin ettim mutlaka ineceksin

İstesen de istemesen de.

İnsanlar bağırıp feryadı figan ettiğinde

Ne oluyor ki seni cennetten boşlanmaz görüyorum.

Abdullah b. Revâha'nın Cahiliye döneminde nazmettiği şiirleri ile İslamî dönemdeki şiirlerinde tek ortak nokta şiirin şeklidir. Şair her iki dönemde de vezin ve kafiye esasına dayalı klasik Arap şiir formunu muhafaza eder. Şair, Cahiliye döneminde nakîda (atışma) türü şiirlere ağırlık verdiği için o dönemdeki şiirlerinde "hiciv" teması daha baskın bir unsurdur. İslami dönem şiirlerinde ise "Hz. Peygamber sevgisi", "mersiye", "İslam inancını savunma", "hiciv", "cihadı teşvik" vb. temalar daha ağırlık kazanır. Arapların

⁴⁹ Mu'te savaşının çıkış nedeni şudur: Hz. Peygamber, hicretin sekizinci yılında Bizans'a bağlı Busrâ valisine Hâris b. Umeyr aracılığıyla İslam'a davet mektup gönderir. Ancak Hâris, yolda şehit edilir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, yaklaşık üç bin Müslümanı Bizanslılarla savaşmak üzere gönderir.

⁵⁰ Kassâb, *Dîvânı Abdullab b. Revâha*, 148.

⁵¹ Şiirde es-Selâm, Cenab-ı Allah'ın doksan dokuz isminden biridir.

⁵² Kassâb, *Dîvânı Abdullab b. Revâha*, 153.

610 yılında İslam dini dolayısıyla Kur'an-ı Kerim ile müşerref olmaları onların insan, toplum ve Allah'a dair tasavvurlarında kökten bir değişim meydana getirir. Bu değişimden şiir de nasibini alır. Toplumun bir nevi aynası niteliğindeki şiirde değişimlerin yaşanması olağandı. Bu değişim daha çok şiirde işlenen konularla ilgiliydi. Bu nedenle Abdullah b. Revâha'nın Müslüman olduktan sonra nazmettiği şiirlerde Kur'an-ı Kerim'in etkisi bariz bir şekilde görülür. Kur'an lafızları onun şiirlerindeki sözcük dağarcığını o kadar etkilemiştir ki onun sadece aşağıdaki beyitlerine göz atmak bile bu etkinin boyutlarını bize gösterir. Onun aşağıdaki dizelerindeki bazı sözcüklerin Kur'an-ı Kerim'de de yer aldığı görülür : “ وَعَدَ اللَّهُ ” Allah'ın va'di” (Nisâ 4/122), “ مَثْوَى الْكَافِرِينَ ” kâfirlerin konaklayacağı yer” (Ankebût 29/68), “ الْعَرْشِ ” (el-'Arâf 7/54), “ رَبِّ الْعَالَمِينَ ” âlemlerin rabbi” (Fâtîha 1/2), “ ملائكة مقرّبين ” mukarrebîn melekler” (Nisâ 4/172) vb.

[Vâfir Bahri] شَهِدْتُ بِأَنَّ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَأَنَّ النَّارَ مَثْوَى الْكَافِرِينَ

وَأَنَّ الْعَرْشَ فَوْقَ الْمَاءِ طَافٍ وَفَوْقَ الْعَرْشِ رَبُّ الْعَالَمِينَ

وَتَحْمِلُهُ مَلَائِكَةٌ كِرَامٌ مَلَائِكَةُ الْإِلَهِ مُقَرَّبِينَ

Şahitlik ederim ki Allah'ın va'di haktır,

Cebennem kâfirlerin konaklayacağı yerdir.

Arş su üstünde yüzmekte

Arşın üstünde âlemlerin rabbi.

Taşır arşı değerli melekler,

Tanrının mukarrebîn melekleri.

Abdullah b. Revâha'nın bağlaşıklık öğelerini tespit edeceğimiz Hz. Hamza'nın şahadetine ilişkin nazmettiği şiirinde de Kur'an-ı Kerim'in etkisi açık bir şekilde görülebilir. Şiirdeki bağlaşıklık öğelerini ele almadan önce metin dilbilim ve bağlaşıklık hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

3. Metin Dilbilim ve Bağlaşıklık

Zellig Harris (ö.1992)'in *Discourse Analysis* (Söylem Çözümlemesi) adlı eserinde metnin en büyük dil birimi kabul edilmesi gerektiğini söylemesi ve başka dilbilimcilerin katkısıyla dilbilim çalışmaları seyrini değiştirir.⁵³ Dilbilim, cümleyi esas alan çalışmalardan ziyade cümle ötesine yönelir ve metni bir bütün olarak ele alan teoriler üretir. Metinlerin oluşturulması, açıklanması ve yorumlanmasına dair metin dilbilim adıyla sistemleştirilen bu çalışmalar son yıllarda, Beaugrande ve Dressler'in *Introduction to Text Linguistics*⁵⁴ ile Halliday ve Hasan'ın *Cohesion in English*⁵⁵ adlı eserleriyle birlikte ivme kazanır.

Metin dilbilim, metni, yapı, işlev ve anlam itibarıyla bir bütün olarak ele almakta ve bir metnin metin sayılması için çeşitli ölçütler ileri sürmektedir.⁵⁶ Bu ölçütlerden bağlaşıklık (Cohesion/الاتساق) ve bağdaşıklık (coherence/الانسجام) büyük bir önemi haizdir. Bağlaşıklık, metnin küçük ölçekli yapısı olup metnin büyük ölçekli yapısına ulaşmada bir anahtar mesâbesindedir. Metin dilbilim'e göre herhangi bir

⁵³ Torusdağ - Aydın, *Metindilbilim*, 31, 32.

⁵⁴ R. Alain de Beaugrande - W. Ulrich Dressler, *Introduction to text Linguistics*, (London: Longman Linguistics Library, 1981).

⁵⁵ M.A.K Halliday - Ruqaiya Hasan, *Cohesion in English*, (London: Longman Group Limited, 1976).

⁵⁶ Metinsellik ölçütleri şunlardır: Amaç, bilgisellik, metinlerarasılık vb. Daha geniş bilgi için bkz. Torusdağ - Aydın, *Metindilbilim*, 16.

metnin yüzey yapısında görülen bağlaşıklık, çeşitli dilbilimsel araç ve sözcüksel ilişkiyle sağlanır.⁵⁷ Herhangi bir metinde bağlaşıklığı sağlayan öğeler şunlardır:⁵⁸ Gönderim (الإحالة/Reference), değiştirim (الاستبدال/substitution), eksilteli yapı (الحذف/ellipse), bağlama öğeleri (أدوات الربط/ conjunction) ve sözcüksel bağlaşıklık (الاتساق المعجمي/ lexical cohesion).⁵⁹ Bu araçlardan gönderim, değiştirim, eksilteli yapı ve bağlama öğeleri dilbilgisine dair iken sözcüksel bağlaşıklık anlama dairdir. Metnin derin yapısı yani bağdaşıklık, metnin tümünü anlamsal olarak değerlendirmektir.⁶⁰ Ancak biz bu çalışmamızda metinsellik ölçütlerinden sadece bağlaşıklığı ele alıp şiirde yer alan bağlaşıklık öğelerini tespit etmeye çalışacağız. Makalenin hacmini artıracığından dolayı şiiri bağdaşıklık açısından ele almayacağız.

4. Şiirde Bağlaşıklık Öğeleri

4.1 Gönderim

Bağlaşıklık öğelerinden gönderim, bir metinde sözcükler ve cümleler arasında hatta metni oluşturan paragraflar arasındaki bağlantıyı sağlayan dilbilgisel araçlardır. Gönderim araçları şunlardır: Zamirler, işaret isimleri, ismi mevsüller ve karşılaştırma edatları. Herhangi bir metinde gönderim aracı olarak zamirler önemli bir işleve sahiptir.⁶¹ Göndergenin metin içinde yer alıp almamasına göre gönderim ikili bir tasnife tabi tutulur: Metin dışı gönderim (إحالة إلى خارج النص) ve metin içi gönderim (إحالة إلى داخل النص). Metin dışı gönderimde, metinde gönderim aracı yer alırken göndergesi (المحيل إليه) yer almaz. Ancak metnin genel bağlamından veya başka verilerden anlaşılır Metin içi gönderimde ise hem gönderim aracı hem de göndergesi metin içinde yer alır. *وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ* (Bakara 2/116) ayetini ele alalım. Ayette dört cümle yer alır:

- 1a. **Allah**, çocuk edindi, dediler.
- 1b. Hâşâ, **O** bundan münezzehdir.
- 1c. Doğrusu, göklerde ve yerde ne varsa **Onundur**.
- 1d. Hepsi **Ona** boyun eğmiştir.

Ayette 1a. cümlesindeki *قَالُوا* (dediler) fiilinde yer alan muttasıl *vâv* (onlar) zamirinin göndergesi metin içinde yer almamaktadır. Dolayısıyla cümlede metin dışı bir gönderim söz konusudur ki bu nedenle müfessirler zamirin mercü konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.⁶² Oysa ki ayetin 1b., 1c. ve 1d. cümlelerindeki (o) zamirleri, 1a. cümlesindeki “Allah” lafzına gönderimde bulunmaktadır. Gönderim aracı zamir ve göndergesi (Allah) aynı metinde yer aldığı için bu tür gönderime, metin içi gönderim denir. Dolayısıyla gönderim aracı zamirler ile ayette bağlaşıklık sağlanmıştır. Herhangi bir metnin bağlaşıklık olup

⁵⁷ Halliday -Hasan, *Cohesion in English*, 4-6; Torusdağ - Aydın, *Metindilbilim*, 69,70.

⁵⁸ Bağlaşıklık öğelerinin sınıflandırılması hususunda farklı görüşler vardır. Biz çalışmamızda bağlaşıklık öğelerini sınıflandırırken Halliday ve Hasan'ın “Cohesion in English” adlı eserini esas aldık. Bkz. Halliday -Hasan, *Cohesion in English*, 6.

⁵⁹ Halliday -Hasan, *Cohesion in English*, 6; Hattâbî, *Lisâniyyâtü'n-Nass*, 16-25; Pelin Seçkin vd. “Bağdaşıklık Ve Tutarlılık Bakımından Lise Ve Üniversite Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/1 (2014): 340-353.

⁶⁰ Metnin büyük ölçekli yapısı yani bağdaşıklık hakkında daha geniş bilgi için bkz. Torusdağ - Aydın, *Metindilbilim*, 189-194.

⁶¹ Zamirlerin herhangi bir metinde üstlendiği işlevler için bkz. Eyup Akşit, "Kur'an-I Kerim'in Bazı Ayetlerinde Zamir Gelmesi Gereken Yerde İsmi Getirilmesi Ve Bunun Nedenleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 48 (Aralık 2018): 43-76

⁶² İsmail Aydın, *Kuran Müphemleri Olarak Zamirler*, (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2012), 94.

olmadığını öncelikle zamirlerden başlayarak kontrol etmek gerekmektedir. Buradan hareketle Hz. Hamza'nın şehadetine dair nazmedilmiş şürdeki zamirleri tespit etmeye geçebiliriz.

Şiirin 1.beytinde (بَكَتْ عَيْنِي وَحُقَّ لَهَا بُكَاءًا وَمَا يُعْنِي الْبُكَاءُ وَلَا الْعَوِيلُ) şair, عَيْنِي (gözüm) isim tamlamasında yer alan ي (benim) iyelik zamiriyle bizzat kendisine gönderimde bulunmuştur. لَهَا (onun) ile بُكَاءًا (onun ağlaması) söz öbeklerinde ise هَا (onun) zamirinin göndergesi ise bir önceki cümlede yer alan عَيْنٌ (göz) kelimesidir. 2.beyitte (عَلَى أَسَدِ الْإِلَهِ عَدَاةٌ قَالُوا أَحْمَرُهُ دَأَكُمُ الرَّجُلُ الْقَتِيلُ) ise قالوا (dediler) fiilinde yer alan و (onlar) zamirinin göndergesi metin içinde geçmemektedir. Bu nedenle burada metin dışı bir gönderim söz konusudur. Ancak biz şiirin genel bağlamından hareketle bu zamirin göndergesinin Hz. Hamza'nın şehadetine bizzat tanıklık eden Müslümanlar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira beytin ikinci şatırında (أَحْمَرُهُ دَأَكُمُ الرَّجُلُ الْقَتِيلُ) “Maktul adam Hamza mıdır?” sorusunu bunlar yöneltmişlerdir. Bu soru hakiki bir soru değil, mecâzî bir sorudur. Çünkü bu soruyu yöneltenlerin maksadı, Hz. Hamza'nın şehit edilip edilmediğini öğrenmek, değildir. Bilakis onlar Hz. Hamza'nın şehadetinden dolayı yaşadıkları şaşkınlığı ve hüznü ifade etmektedirler. Dolayısıyla onlar Hz. Hamza'nın şehit edilmesini bizzat tanıklık eden Müslümanlardır. دَأَكُمُ ismi işaretinin göndergesi ise Hz. Hamza'nın şehadetten sonra yerdeki bedenidir. 3.beyitte (أَصِيبُ الْمُسْلِمُونَ بِهٖ جَمِيعًا هُنَاكَ وَقَدْ أَصِيبُ بِهٖ الرَّسُولُ) her iki gaib ة (onunla) zamirinin göndergesi yine Hz. Hamza'dır. هُنَاكَ (Orada) işaret zamirinin ise göndergesi metin içinde yer almamaktadır. Yani metin dışı bir gönderim söz konusudur. “Orada” işaret zamiri sadece aynı anda ve aynı yerde bulunan kişiler için bir anlam ifade eder. Kanaatimizce “orada” işaret zamirinin göndergesi Hz.Hamza'nın şehit edildiği yer yani Uhut'tur. Görüldüğü gibi şiirin ilk üç beytinde şair, Hz. Hamza'nın şehadeti nedeniyle yaşadığı hüznü ifade etmektedir. Bu nedenle bu üç beyit şiirin nedb bölümüdür. 4. ve 5. beyitler ise şiirin te'bin bölümüdür. Şair nedb bölümünden te'bin bölümüne zamirler aracılığıyla geçiş yapmaktadır. Zira şair nedb bölümünde ağırlıklı olarak “o” zamirine yer verirken Hz. Hamza'yı övdüğü 4. ve 5. beyitlerde ise ağırlıklı olarak “sen” zamirini kullanır.

4. beyitte (أَبَا يَعْلى لَكَ الْأَرْكَانُ هُدَّتْ وَأَنْتَ الْمَاجِدُ الْبِرُّ الْوَصُولُ) ise (senin için) ile أَنْتَ (sen) zamirinin göndergesi Hz. Hamza'dır. Görüldüğü üzere şair, daha önceki dizelerde Hz. Hamza'dan üçüncü şahıs zamirleriyle bahsederken bu beyitte doğrudan ona hitapta bulunmaktadır ki buna iltifat sanatı denir. Şair, gaib zamirinden muhatap zamirine geçiş yaparak öncelikle metnin monotonluğunu kırdığı gibi okurun dikkatini de celbeder. 5. Beyitte (عَلَيْكَ سَلَامٌ رَبِّكَ فِي جَنَانٍ مُخَالِطُهَا نَعِيمٌ لَا يَزُولُ) ise عَلَيْكَ ile رَبِّكَ söz öbeklerinde şair كَ hitap zamiriyle yine Hz. Hamza'ya; مُخَالِطُهَا söz öbeğindeki هَا ile cennete; لَا يَزُولُ söz öbeğindeki gizli zamir هو (o) ile nimet kelimesine gönderimde bulunur. Şair, 6. ve 7. beyitlerde ise Hz. Hamza'nın aile efradına sabır ve ta'ziyede bulunur.

6. Beyitte (أَلَا يَا هَاشِمَ الْأَخْيَارِ صَبْرًا فَكُلُّ فِعَالِكُمْ حَسَنٌ جَمِيلٌ) şair sadece فِعَالِكُمْ (amelleriniz) isim tamlamasındaki zamirle gönderimde bulunur. كُمْ (Sizlerin) zamirinin göndergesi beytin başında yer alan ve şairin sabır dilediği Haşim oğullarıdır. Onlar Hz. Peygamber ve amcası Hz. Hamza'nın sülalesi yani aile efradıdır. 7. Beyitte (رَسُولُ اللَّهِ مَصْطَبٌ كَرِيمٌ بِأَمْرِ اللَّهِ يَنْطِقُ إِذْ يَقُولُ) ise şair ikinci şatırda yer alan يَنْطِقُ ve يَقُولُ fiillerindeki gizli (o) zamiri ile رَسُولُ اللَّهِ (Allah'ın Rasulü) yani Hz.Peygamber (sav)'e gönderimde bulunmaktadır. Şair, şiirini Hz. Hamza'yı şehit eden Mekke müşriklerini tehdit ile sürdürür. Dolayısıyla şiirin 8.-16. beyitleri arasını “tehdit bölümü” olarak isimlendirebiliriz. Bu bölümde zamirlerin göndergesi çoğunlukla Mekkeli müşriklerdir.

8. Beyitte (أَلَا مَنْ مُبْلَغٌ عَنِّي لَوْيَاً فَبَعْدَ الْيَوْمِ دَائِلَةٌ تَدُولُ) şair عَنِّي (benden) söz öbeğinde yer alan zamirle bizzat kendisine gönderimde bulunmaktadır. Ayrıca beytin sonundaki تَدُولُ (döner gelir) fiilindeki gizli zamir هي ile دَائِلَةٌ (savaş) kelimesine gönderimde bulunur. 9. Beyitte (وَقَبْلَ الْيَوْمِ مَا عَرَفُوا وَدَافُوا وَقَائِعَنَا بِهَا يُسْفَى) şair عَنِّي (benden) söz öbeğinde yer alan zamirle bizzat kendisine gönderimde bulunmaktadır. Ayrıca beytin sonundaki تَدُولُ (döner gelir) fiilindeki gizli zamir هي ile دَائِلَةٌ (savaş) kelimesine gönderimde bulunur.

لُؤِيًّا (Luey) yani (عَرَفُوا وَذَاقُوا) fiillerinde onlar zamirlerinin göndergesi ise bir önceki beyitte geçen (bizim) zamiri, 3. Mekkeli müşriklerdir. وَقَائِعَنَا (bizim darbelerimiz) isim tamlamasındaki (bizim) zamiri, 3. beyitteki Müslümanlara gönderimde bulunur. بِهَا deki (bizim) zamirinin göndergesi ise وَقَائِعَنَا (bizim darbelerimiz) isim tamlamasıdır. 10. Beyitte (نَسِيْتُمْ ضَرْبَنَا بِقَلِيْبٍ بَدْرٍ عَدَاةً أَتَاكُمْ المَوْتُ العَجِيْلُ) ise şair ثُمَّ ve كُمْ zamirleri ile 8.beyitte sözü edilen Mekkeli müşrikleri kasteder. ضَرْبَنَا (bizim şamarımız) isim tamlamasındaki (bizim) zamirinin göndergesi ise 3.beyitteki Müslümanlar sözcüğüdür. 11.beyitte (عَدَاةً تَجُولُ وَعُتْبَةُ وابْنُهُ خَرَا جَمِيْعاً وَشَيْبَةُ عَضَّةً) yer alan (onun) zamirinin göndergesi Ebu Cehildir. تَجُولُ fiilindeki (o) gizli zamirinin göndergesi ise حَائِمَةٌ sözcüğüdür. 12. beyitte (وَمُتْرِكْنَا أَمِيَّةٌ مُجْلِعِبًا وَفِي حَيْرُومِهِ لَدُنْ نَبِيْلٍ) ise şair وَمُتْرِكْنَا (onun) zamirinin göndergesi Utbe; عَضَّةً fiilindeki (onu) zamirinin ise Şeybe'dir. 13.beyitte (بِرَاكِنَا وَفِي حَيْرُومِهِ لَدُنْ نَبِيْلٍ) (bizim) zamirinin göndergesi Müslümanlar; حَيْرُومِهِ terkinde yer alan onun zamirinin göndergesi ise Umeyye'dir. 14.beyitte (وَهَامُ بَنِي رَبِيْعَةَ سَأَلُوْهَا فَفِي أَسْيَافِنَا مِنْهَا قُلُوْبٌ) şair (onlara sorun) ve (onlardan) söz öbeklerindeki (bizim) zamiriyle رَبِيْعَةَ (Rebi'a oğullarının cesetleri)ne gönderimde bulunur. (بِرَاكِنَا وَفِي حَيْرُومِهِ لَدُنْ نَبِيْلٍ) (bizim) zamirinin göndergesi ise Müslümanlardır. 15. Beyitte (أَلَا يَا هِنْدُ فَايْكِي لَا تَمْلِي فَأَنْتِ الوَالِيَةُ العَبْرِيُّ الهِنُوْلُ) ise şair, لَا تَمْلِي (bıkma), (ağla) fiillerinde yer alan (sen) munfasıl zamiriyle seslendiği Hind'e gönderimde bulunur. 16. Beyitte ise (أَلَا يَا هِنْدُ لَا تُبْدِي شِمَاتًا بِحَمْرَةٍ إِنَّ عِرْكَكُمْ ذَلِيْلٌ) şair لَا تُبْدِي (sevirme) fiilinde (sizlerin) zamiriyle de Mekkeli müşriklere gönderimde bulunur.

Görüldüğü üzere şair şiirini zamirler aracılığıyla deyim yerindeyse ilmek ilmek dokumuştur. Bu durum şiirde bağlaşıklık sağladığı gibi bize şiirin büyük ölçekli yani derin yapısıyla ilgili de bir fikir vermektedir. Zira şair metninde zamirlerle en çok Hz. Hamza, Müslümanlar ve Mekkeli müşriklere gönderimde bulunmuştur. Bu ise bize metnin odak kişilerinin kim olduklarına dair bir telmihte bulunmaktadır. Zira şiirin konusu Hz. Hamza ve onun şehadetidir. Onun şehadeti nedeniyle derin bir üzüntü yaşayan Müslümanlar; sevinenler ise Mekkeli müşrikler ve Hind'dir. Metnin bağlaşıklık dolayısıyla onu bir bütün haline getiren sadece zamirler değildir. Bağlaşıklık unsurlarından bir diğeri ise "eksiltili yapı"dır.

4.2 Eksiltili Yapı

Bir metinde bağlaşıklık temin eden unsurlarından biri olan eksilti, Halliday ve Hasan tarafından şöyle tanımlanır: "Metinde söylenmemesine rağmen anlaşılacak şey."⁶³ Her türlü metinde az veya çok yer verilen eksiltili yapı, cümleden bazı öğelerin ya da metinden bazı cümlelerin düşürülmesiyle oluşur. Eksilti yoluyla metinde kelime yoğunluğu azalır ve metin örtük bir biçime bürünür. Dolayısıyla metin oluşturucu eksilti yoluyla duygu ve düşüncelerini okura veciz bir şekilde ifade etme imkanı bulur. Metin oluşturucu, metninde her şeyi ifade etmeyebilir yani çeşitli gayelerle metinde eksiltili yapılara yer verebilir. Örneğin; metin oluşturucu metinde gereksiz tekrarlara düşmemek için eksiltili yapıları tercih edebilir. Bunun yanı sıra metin oluşturucu eksiltili yapılar vasıtasıyla okuru metnine dahil etmeyi ve onu da aktif hale getirmeyi hedefleyebilir. Okur metindeki eksiltili yapıları bağlamdan ya da sahip olduğu bilgiler vasıtasıyla anlayabilir. Ve bu yolla o metindeki boşlukları doldurur. Eğer metindeki eksiltili ifadeler okur tarafından anlaşılmazsa bu durum metnin bağlaşıklığına gölge düşürür. Bu nedenle metin oluşturucunun metninde okurun anlayacağı türde eksiltilere yer vermesi beklenir. Bunun yanı sıra okurun da metni açıklama, anlama ve yorumlama süreçlerinde metne dair bir ön bilgiye ya da dünya bilgisine sahip olması gerekir.

⁶³ Halliday -Hasan, *Cohesion in English*, 141.

Eksiltili ifadeler özellikle atasözleri, deyimler, öyküler ve şiirlerde görülür. Günlük konuşmalarda da görülen eksiltili ifadeler, konuşmacının merakını kısa ve öz bir şekilde anlatmasına imkân sağlar. Bazı durumlarda sözü söyleyen ya da metin oluşturucu ile muhatap ya da okur arasında iletişimin gerçekleştiği sırada hazfedilen şeyin ne olduğuna dair bir anlaşma vardır. Ancak burada diğer önemli bir husus sözün muhatabının konuşanın eksik bıraktığı hususları anlayacak kapasiteye sahip olmasıdır. Bu bağlamda Anadolu'da halk arasında söylenen şu söz ilginçtir: "Sözün tamamı deliye söylenir." Eksiltili yapıları Halliday ve Hasan, üç kategoride ele alır: İsim, fiil ve cümle eksiltisi.⁶⁴ Arap dilinde de eksilti yani hazf sıklıkla rastlanan bir olgudur.

Arap dilinde hazf olgusunu dil, nahiv ve belagat alimleri çok geniş bir perspektifle ele alır ve hazf için bazı şartlar ileri sürerler.⁶⁵ Harf, hareke, sözcük ve cümle hazfının ele alındığı bu meselede konumuzu ilgilendiren yani metinlerde bağlaşıklığı temin eden sözcük ve cümle hazfidir. Çünkü hareke ve harf hazfı, çoğunlukla sarf kısmen de nahiv ilminin konusudur. Oysa kelime ve cümle hazfı, nahiv ve belagat ilminin ilgi alanında olup anlama ilişkindir. Arap dilinde genellikle fiil, mefulun bih, mübteda, haber, şart üslubunda şart veya cevap cümlesi, yemin üslubunda yemin cümlesi veya cevap cümlesi vb. öğeler hazfedilebilir. Arap dilinde hazf, çok sık görülen bir dil olgusudur.⁶⁶ Ancak nahiv ve belagat âlimleri hazf edilen kelime veya cümlenin anlaşılması için mutlaka bir karine (delil) bulunması gerektiğini belirtirler.⁶⁷

İbn Cinnî (ö. 392/1002), hazf olgusu konusunda şunları söyler: "*Araplar cümle, müfred, harf ve harekeyi hazf etmişlerdir. Ancak hazfı, ona dair bir delil varsa yapmışlardır. Aksi takdirde bu, bir tür gaybi bilmekle mükellef tutmaktır.*" İbn Cinnî'nin sözünden anlaşılacağı üzere Arap dilinde hazf ancak ona dair bir karine yani delil varsa yapılabilir. Herhangi bir delil yoksa hazf yapıldığı sözü dinleyen veya bir metni okuyan kişi sözü veya metni anlamayacaktır. Bu nedenle söz ya da metinde hazfedilene dair bir delil bulunmak zorundadır.⁶⁸ Aksi takdirde iletişim gerçekleşmez. Çünkü bu durumda söz, Zerkeşi'nin belirttiği gibi bir tür bilmeceye dönüşür.⁶⁹ İbn Cinnî'nin söz konusu ettiği delil ya da deliller nelerdir? Bazı kaynaklarda deliller farklı şekillerde tasnif edilir. Görebildiğimiz kadarıyla en mantıklı tasnif Zerkeşi'nin tasnifidir.⁷⁰ O hazfedilene dair karineleri ikiye ayırır: Misâli/lafzî ve hâlî. Misâli karine daha çok kelimenin irabından yola çıkarak yani sahip olunan dilbilgisi aracılığıyla anlaşılabilir. Hâlî karine ise dil dışı bağlama ilişkindir. Bu karine metinden ziyade söylem sırasında hazfedilen şeylere ilişkindir. *Muhatabın konuşmacıya yakınlık derecesi ve ilişki seviyesi, muhatabın önyargıları, konuşmacının inandırıcılığı gibi tüm dil dışı iletişimsel unsurlar hal karinesi kapsamında değerlendirilebilir.*⁷¹ Örneğin أهلا وسهلا (Hoş geldiniz) cümlesinde fiil hazfedilmiştir. Fiilin hazfına dair karine misâli yani kelimenin irabından anlaşılır. Zira cümlede أهلا ile سهلا kelimeleri mansub olarak gelmiştir. Arap dilcilere göre bu iki kelimeyi nasb eden bir âmil bulunmalıdır. Hazfedilen

⁶⁴ Halliday -Hasan, *Cohesion in English*, 146.

⁶⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccar, (Kahire: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ty.) 2: 360; İbn Hişâm Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî, Muğni'l-*Lebîb 'an Kutubi'l-Eârîb*, thk. Abdullatif Muhammed el-Hatîb (Kuveyt: et-Turâsu'l-Arabî, 2000), 6: 317, 318.

⁶⁶ Yahyâ b. Hamza el-'Alevî, *et-Tirazü'l-mütezzammin li-esrâri'l-Belâga ve Ulûmi Hakâiki'l'l'câz*, (Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Hidiviyye, 1914), 2: 98-101.

⁶⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2: 360, 361; Ebû Abdullah Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşi, *el-Burbân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, 3.Baskı (Kahire, Mektebetü Dâru't-Turâs, 1984) 3: 110-112; Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Belirtilmemiş (Riyad: Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2005), 5: 1607-1611.

⁶⁸ Yahyâ b. Hamza el-'Alevî, *et-Tirazü'l-mütezzammin*, 2: 92

⁶⁹ ez-Zerkeşi, *el-Burbân fî Ulûmi'l-Kur'an*, 3: 111.

⁷⁰ ez-Zerkeşi, *el-Burbân fî Ulûmi'l-Kur'an*, 3: 111, 112, 113.

⁷¹ Kutbettin Ekinci, *Kur'an'da Hazf*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 19.

âmil ise *وجدت أهلا وسلكت سهلا* filleridir. Bu iki fiil hafzedilmeden önceki cümle şöyleydi: *وجدت أهلا وسلكت سهلا*. Görüldüğü üzere söz veya metinde hafz, iletişimi engellemeyecek bir tarzda bazı ifadelerin düşürülmesi demektir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ele aldığımız şiirde yer alan eksiltili yapılar şunlardır:

4. Beyitte *أبا يعلى* (Ey Ebu Ya'la) nidâ üslubunda hem nida harfi hem de *أنادي* (çağırıyorum) fiili hafzedilmiştir.⁷² 6. Beyitte *ألا يا هاشم* (Ey Hâşim oğulları) nidâ üslubunda *بني* (oğulları) kelimesi ile *أنادي* (çağırıyorum) fiili hafzedilmiştir. Ayrıca aynı beyitte *اصبروا* (sabredin) emir fiili hafzedilmiştir. Zira *صبراً* kelimesi mefulü mutlak olup bu nedenle mansub gelmiştir. 7. beyitte *إذ يقول* (söylediğinde) cümlesinde mefulün bih yani söylediği şey hafzedilmiştir. Burada anladığımız kadarıyla şairin (Allah Rasûlü sabırlı ve metanetlidir, O konuştuğunda, sözü Allah'ın emriyle söyler) dizelerini⁷³ şiirinde yer vermesinin sebebi şudur: Uhut savaşında Müslümanların çok şehit vermesi onları çok üzer. Şehitlere hüzün ve ağıt konusunda bazı Müslümanlar aşırıya kaçarlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber Müslümanlara itidal çağrısı yapar ve onlara sabır tavsiyesinde bulunur.⁷⁴ Dolayısıyla dizede hafzedilen şey Hz. Peygamber'in Müslümanlara sabır telkinidir. 9. Beyitte *ما عرفوا* (unuttular) cümlesinde meful bih hafzedilmiştir.⁷⁵ Hafzedilen meful bihin ne olduğuna dair delil ise beytin ikinci şatırında yer alan *وقائعنا* (darbelerimizi) söz öbeğidir. 10. Beyitte *ضربنا* (şamarımızı) söz öbeğinde meful bih hafzedilmiştir. Şöyle ki cümlede *ضرب* fiili, masdar haline dönüştürülmüş, failine tamlama yapılmış ve meful bih hafzedilmiştir. Hafzedilen meful bih ise *أن ضربناكم* (sizlere) zamiridir. Yani cümlenin takdiri şöyledir: *أن ضربناكم*.

15 ve 16. Beyitte *ألا يا هند* nida cümlesinde *أنادي* (çağırıyorum) fiili hafzedilmiştir. Görüldüğü gibi şiirde eksiltili yapı zamirlere göre daha az yer alır. Ancak unutmamalı ki bu bir kusur değildir. Zira herhangi bir metinde bağlaşıklık sadece eksiltili yapılarla sağlanmaz. Bağlama edatları da metnin bağlaşıklığını sağlayan önemli öğelerdendir.

4.3 Bağlama Edatları

Bağlama edatları (*أدوات الربط* / conjunction) bir metnin paragrafları, cümleleri ve hatta cümleleri oluşturan sözcükler arasında irtibat sağlayan araçlardır. Bir örnekle açıklamak gerekirse:

يحبُّ زيدٌ قيادةَ السَّيَّارةِ والمطرُ مُتساقطٌ (Yağmur yağarken Zeyd araba sürmeyi seviyor.) cümlesinde aslında iki cümle yer almaktadır: *يحبُّ زيدٌ قيادةَ السَّيَّارةِ* (Zeyd araba sürmeyi seviyor) ve *المطرُ مُتساقطٌ* (Yağmur yağıyor). İki cümle “hal vav”ı ile birbirine bağlanmış dolayısıyla tek bir cümle haline getirilmiştir. Eğer iki cümle arasında “hal vav”ı bulunmasaydı ikisi arasında herhangi bir anlamsal irtibat kurulamayacaktı. Yani şu şekilde birbirinden kopuk iki cümle olacaktı: 1-Zeyd araba sürmeyi seviyor. 2-Yağmur yağıyor. Aralarında herhangi bir anlamsal ilişki bulunmayan bu iki cümle arasına “hal vav”ı getirildiğinde ise iki cümle arasında bir bağ kurulmakta ve tek cümleye dönüşmektedir: “Yağmur yağarken Zeyd araba sürmeyi seviyor.” Örnekte görüldüğü üzere herhangi bir metnin bağlaşıklık bir metin olmasında bağlama araç veya edatları çok önemli bir rol üstlenirler. Metin içindeki olayları ve durumları anlamsal açıdan birbirine bağlayan bu araçları Halliday ve Hasan dördü bir tasnife tabi tutarlar: Ekleyici (*الربط الإضافي*)

⁷² Bazı Arap dilciler özellikle Endülüslü İbn Mada nidâ üslubunda hafzin bulunmadığını iddia eder. Ona göre nida harfinden önce bir fiil takdir edilirse cümle inşâî cümle değil, haberi cümle olur. Bkz. İbn Madâ, *er-Red 'ala'n-nubât*, thk. Şevki Dayf, (Kahire:Dâru'l-Meârif, ty.), 79, 80.

⁷³ Bu dizelerde şairin Kur'an-ı Kerim'den etkilendiği fark edilir. Yani metinlerarasılık söz konusudur. Dizeye benzer ayet için bkz. *وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ.* (Necm 53/3,4.)

⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebevîyye*, 3: 62, 63.

⁷⁵ Buradaki hafz eğer *ما عرفوا* (unuttular) cümlesi tek bir cümle, sonraki cümle *وذاقوا وقائعنا* hal cümlesi olarak düşünülürse geçerlidir. Eğer tenâzu kabul edilirse cümlede hafz yoktur.

/additive), çeliştirici (الربط العكسي /adversative), nedenleyici (الربط السببي /causal) ve zaman zarfları (الربط الزمني/temporal).⁷⁶

Ekleyici edatlar şunlardır: ve (و), veya (أو), buna ek olarak (بالإضافة إلى), ne...ne (لا ... ولا) vb. Çeliştiriciler ise lakin, fakat, ama (لَكِنْ، لَكِنْ) , buna rağmen, aksine (بل) vb. araçlardan oluşur. İstisna edatları da çeliştirici olarak kabul edilebilir. Çünkü onlar, kendisinden sonra gelen sözcükleri kendinden önce gelen cümledeki hükümden hariç tutmaktadır. Nedenleyiciler ise cümlede sebep, sonuç bildiren araçlardır. Nedenleyici araçlara şunları örnek verebiliriz: Çünkü (لأنَّ), sebebiyle/ nedeniyele (بسبب /ف), bunun sonucu olarak (ونتيجة لهذا), ..mek için/..den dolayı (لـ/ كي/ حتى/ من أجل) vb. Zamanlayıcılar ise sonra (ثم), şimdi(الآن), bugün(اليوم), yarın(غدا), dün(أمس),önce(قبل),sonra (بعد) vb. zaman zarflarıdır.

Şiirde yer alan bağlama edatları tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:

4.3.1.Ekleyici Edatlar: Şiirde en çok yer verilen bağlama araçlarından ekleyici edat “atıf vav”ıdır. 1., 3., 4., 9., 12., 13. ve 14. beyitlerde atıf vav’ı aracılığıyla şiirde bağlaşıklık sağlanmıştır. Ayrıca 1. Beyitte vav harfi ... وَا... وَا... (ne...ne....) kalıbında ekleyici bir edattır. Bunun dışında şiirde kullanılan bir diğer bağlama aracı ise ف (fa) harfidir. Ünlü dilci Murâdi (ö. 749/1348) fa harfinin Arapçada sadece atıf harfi değil, cümleleri birbirine bağlayan rabt harfi olduğunu da özellikle vurgular.⁷⁷ Ayrıca bu harfin birçok özelliğini ele alır. Bundan dolayı biz 8. Ve 14. beyitte yer alan ف harfinin “fa tefsiriyye”⁷⁸ yani açıklayıcı fa olduğunu düşünüyoruz. Müsteşrik Fleisch, Arap dilinde müfessire (açıklayıcı) اُن harfinin iki nokta üst üste (:işareti) gibi kullanıldığını söyler.⁷⁹ Buradan hareketle “fa tefsiriyye”yi de bu anlamda değerlendirebiliriz. Bu durumda 8.beyit (أَلَا مَنْ مُبْلَغٌ عَنِّي لَوْيَا فَبَعْدَ الْيَوْمِ دَائِلَةٌ تَدُولُ) Türkçeye şöyle çevrilebilir; Kim benden Luey (Mekkeli müşrikler)’e haber götürür: “Bugünden sonra da savaş döner gelir.”

Çeliştirici edatlara ise şiirde rastlanmamıştır.

4.3.2.NedenleyiciEdatlar: Herhangi bir metinde cümleler arasında neden- sonuç ilişkisi yer alabilir. Bu durumda metin oluşturucu nedenleyici edatlara başvurur. Arap dilinde iki cümle arasında neden- sonuç ilişkisi bulunduğu kullanılan edatlardan birisi de fa harfidir. Nedenleyici fa harfi iki türdür: “fa sebebiyye” ve “fa ta’lilye”. Eğer fa harfinden önce gelen cümle, sonraki cümlelerin nedeni ise “fa sebebiyye” diye adlandırılır. Şayet fa harfinden sonra gelen cümle, önceki cümlelerin nedeni ise “fa ta’lilye” diye adlandırılır.⁸⁰ Bu iki farklı fa harfini örneklerle açıklamak gerekirse: (لَمْ يَفْرَأْ فِيهِمْ) (Okumadı ki anlasın) cümlesinde fa harfi sebebiyyedir. Çünkü birinci cümle ikinci cümlelerin nedenidir. Oysa قَالَ فَأَخْرَجَ مِنْهَا فَأَيْتَكَ رَجِيمٌ "Hadi, çık oradan! Çünkü sen kovulmuş birisin." (Sâd 38/77) ayetinde ikinci fa, “fa ta’lilye”dir. Zira fa harfinden sonra yer alan إِنَّكَ رَجِيمٌ (sen kovulmuş birisin) cümlesi neden, fa harfinden önce yer alan أَخْرَجَ (çık) cümlesi ise sonuçtur. Şiirde 6., 14. ve 15. beytin⁸¹ ikinci şatırlarında yer alan fa harfleri, “fa ta’lilye”dir. Bu nedenle her üç beyti Türkçeye çevirirken fa harfine “Çünkü veya zira” diye anlam verdik.

⁷⁶ M.A.K Halliday - Ruqaiya Hasan, *Cohesion in English*, (London: Longman Group Limited, 1976), 238,239.

⁷⁷ el-Murâdi, *el-Cene'd-Dâni fî hurûfi'l-Me'ânî*, thk. Fahrüddin Kabâve ve Muhammed Nedîm Fâzıl, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1992), 64, 66, 76.

⁷⁸ Fa tefsiriyye: Bir cümlede önce bir olayla ilgili haber verilir sonrasında ise o olayın nasıllığı açıklanır. Bu durumda eğer İki cümle arasında fa yer alırsa fa, fa tefsiriyye adını alır. Kur'an-ı Kerim'de fa tefsiriyye örnekleri için bkz.El-A'râf 7/4, 136; Nisâ 4/153.Ayrıca fa tefsiriyye için bkz. M. Abdulhalık Udayma, *Dirâsât li-Uslûbi'l-Kur'ân*, 4 Cilt, (Kahire: Dâru'l-Hadis, trsz.), I, 238.

⁷⁹ İsmail Ahmet Amâyira, *Buhûs fî'l-İstişrâk ve'l-Luğâ*, (Beyrut: Dâru'l-Beşîr, 1996), 440

⁸⁰ Mehmed Zihni Efendi, *el-Muktedab fî Kavâ'idî'n-Nabv*, (İstanbul: Marifet Yayınevi, 2000), 334, 335.

⁸¹ Şiirin 15.beytinin birinci şatırında yer alan yani فابجي (ağla) fiilinden önceki fa harfi ise zâid bir harftir.

4.3.3.Zamanlayıcılar: 2. ,10., 11. beyitte *عَدَاةً* (...dığı, ...zaman, sabah); 7. beyitte *إِذْ* (...dığında); 8. beyitte *بَعْدَ الْيَوْمِ* (Bugünden sonra); 9. beyitte *قَبْلَ الْيَوْمِ* (dün) zaman zarfları yer alır. Ayrıca zamanlayıcı olarak şiirin 9. beytinde *وَدَأَفُوا وَفَاتَعْنَا* (tattıkları **halde** darbelerimizi) ve 13. beyitte *وَفِي حَيْرُومِهِ لَدُنْ نَبِيلُ* (Böğründe iri bir mızrak olduğu **halde**) cümlelerinde “hal vavı” yer almaktadır. “Hal vavı”nı zamanlayıcılar içine dâhil etmemizin sebebi ise Sibeveyh vb. önemli dilcilerin “hal vavı”nı *إِذْ* (...dığında) zaman zarfı gibi kabul etmeleridir.⁸² Şiirde özellikle zaman belirteçlerinin sıklıkla kullanıldığını görürüz. Şiirdeki zamanlar gerçekle ilgisi olmayan kurmaca bir zaman değildir. Bilakis anladığımız kadarıyla şairin hissettiği bizzat deneyimlediği bir zaman dilimidir dolayısıyla okurda yaşanmışlık izlenimi uyandırır. “Dün”, sözceleme anına bağlı bir zaman belirteçidir. Bu söz, Uhut savaşı sırasında söylendiğine göre şair “bugün” ile Uhut savaşını; “dün” ile Bedir savaşını kastetmektedir. Dolayısıyla Hz. Hamza’nın şehit edildiği zaman yani Uhut savaşının gerçekleştiği zaman dilimi sürekli metinde hatırlatılmaktadır. Böylelikle şair, müşriklere büyük kayıplar verdikleri Bedir’i hatırlatmakta ve böylelikle bir nebze de olsa acısını hafifletmektedir. Çünkü müşrikler Bedir’de çok kayıp vermişlerdir. Ayrıca şair Uhud savaşı sonrası için de müşrikleri tehdit etmektedir.

4.4 Değişirim

Bağdaşıklık öğelerinden bir diğeri ise değişirimdir.⁸³ Metin dilbilime göre değişirim, herhangi bir metinde bir ismin veya fiilin veya cümlenin yerini başka bir unsurun almasıyla oluşur. Haliday ve Hassân, değişirimin eksiltili yapıya benzediğini ancak aralarında bazı temel farklar bulunduğunu söyleyerek değişirimi bağdaşıklık öğelerinde ayrı bir başlık altında ele alırlar. Onlar değişirimi üç alt başlıkta tasnif ederler: İsim değişirimi (nominal/استبدال اسمي), fiil değişirimi (verbal/استبدال فعلي) ve cümle değişirimi (clausal/استبدال قولي). İsmeye dayalı değişirim, Türkçemizde “aynı, öyle, böyle, şöyle” vb. sözcüklerle yapılırken Arapçada ise bu işlev daha çok şu sözcükler aracılığıyla yerine getirilir: *أخرى - آخر* (başka, diğer), *آخرون* (başkaları, diğerleri), *كلا - كلتا* (her ikisi), *مثل* (benzeri), *نفس* (aynısı) vb. *قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ* “ Karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: **Bir topluluk** Allah yolunda çarpışıyordu. **Diğeri** ise kâfirdi.” (Âli ‘İmrân 3/13) ayetinde *أخرى* (diğer) sözcüğü *فِئَةٌ*(bir topluluk)isminin yerini almıştır. Dolayısıyla ayette isme dayalı bir değişirim söz konusudur.

Fiile dayalı değişirimde ise metinde geçen herhangi bir fiilin yerine *يُفْعَلُ /yaptı/yapar* fiili getirilir. *فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا*. *وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عِبَادِنَا فَآتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ* *وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ* *إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* getirilir. *وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عِبَادِنَا فَآتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ* *وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ* *إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* “Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre **getirin**, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Eğer, **yapamazsınız** -ki hiçbir zaman **yapamayacaksınız**- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.” (Bakara 2/23,24) ayetlerini ele alalım. 24.ayette geçen *لَّمْ تَفْعَلُوا* ile *تَفْعَلُوا* ile *فَآتُوا* *بِ* fiilleri bir önceki ayette geçen *تَفْعَلُوا* (getirin) fiilinin yerine geçmiştir. Dolayısıyla ayetlerde fiile dayalı bir değişirim söz konusudur. Bu durumda 24. ayetin takdiri şöyledir: Eğer, **getiremezseniz** -ki hiçbir zaman **getiremeyeceksiniz**- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.

Cümleye bağlı değişirim ise Türkçemizde “öyle, böyle, şöyle” sözcükleriyle yapılırken Arapçada daha çok *ذلك* (bu) ismi işareti veya *كذلك* (böyle) sözcüğü ile yapılır. Bu durumda *ذلك* veya *كذلك* metinde

⁸² İbn Hişâm Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-Eârîb*, 4: 378.

⁸³ Değişirim hakkında daha geniş bilgi için bkz. Gülşen Toruşdağ, “Metindilbilime Genel Bir Bakış ve Metindilbilimsel Bir Çözümleme Örneği Olarak Ömer Seyfettin’in ‘İlk Cinayet’i”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (Bahar 2013): 54, 55.

daha önce geçen bir cümlenin yerini alır. لُعْنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ “Dâvud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle **İsrail oğullarından kâfir olanlar, lânetlendiler.** *Bu*, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüdür.” (Mâide 5/78) ayetinde *ذلك (bu)* ismi işareti bir önceki لُعْنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ (İsrail oğullarının kâfirleri lanetlendi) cümlesinin yerini almıştır. Dolayısıyla ayette cümleye bağlı bir değiştirim vardır. Bu durumda *ذلك (bu)* ile başlayan cümlenin takdiri şöyledir: İsrail oğullarının kâfirlerinin lanetlenmesi, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüdür. Genel hatlarıyla açıkladığımız bağlaşıklık öğelerinden değiştirim, ele aldığımız şürde yer almamaktadır. Bu nedenle şürde bağlaşıklık öğelerinden sözcüksel bağlaşıklığın bulunup bulunmadığını tespit edebiliriz.

4.5 Sözcüksel Bağlaşıklık (الاتساق المعجمي / Lexical Cohesion).

Metin dilbilimine göre herhangi bir metinde bağlaşıklığı sağlayan unsurlardan biri de sözcüksel bağlaşıklıktır. Halliday ve Hasan'a göre bir metinde sözcüksel bağlaşıklık, yineleme (التكرير / reiteration) ve eşdizim (التضام - المصاحبة اللغوية / collocation) vasıtasıyla sağlanır.

4.5.1. Tekrar (Yineleme)

Yineleme daha önce metinde geçen bir sözcüğün birebir tekrarı; sözcüğün eş, yakın ve zıt anlamlısının tekrarı; sözcüklerin genel kavramlarla tekrarı; aynı kökten türemiş farklı sözcük türlerinin tekrarı ile sağlanır. Çeşitli şekillerde yinelenen sözcükler, metnin sürekliliğine katkı sağladığı gibi okuru metne bağlamaktadır. Ayrıca metin, yineleme vasıtasıyla anlamlı bir bütün haline getirilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla çalışmamıza konu olan şürde yer alan tekrarlar şunlardır:

4.5.1.1. Sözcüğün Birebir Tekrarı

Şiirin konusu Hamza ismi, 2.beyitte “أَسَدُ الْإِلَهِ (Tanrının aslanı)” şeklinde lakabıyla ve حمزة (Hamza) gerçek ismiyle; 4.beyitte أَبَا يَعْلَى (Ebu Ya'la) künyesiyle; 16.beyitte حمزة (Hamza) gerçek ismiyle yinelenmiştir. Yine 3.beyitte أُصِيبَ بِهِ (hüzne boğuldu) fiili birebir tekrar edilerek her iki şatır arasında bağlaşıklık sağlanmıştır. 3.beyitte yer alan الرَّسُولُ (Peygamber) sözcüğü 7.beyitte رَسُولُ اللَّهِ (Allah'ın Rasûlü) şeklinde tekrar edilmiştir. Her ikisiyle şair Hz. Peygamber(sav)'i kastetmektedir. Yine şiirin son iki beytinde هِنْدُ (Hint) ismi birebir tekrar edilmiştir. Şair metninde bazı sözcükleri birebir tekrar ederek onun bağlaşıklık bir metin olmasını temin etmiştir.

4.5.1.2. Sözcüğün Yakın ve Eş Anlamlısının Tekrarı

Şürde sözcüksel bağlaşıklığın sağlandığı tekrar öğelerinden diğer birisi de sözcüğün yakın ve eş anlamlısının tekrarıdır. Şiirin 1. Beytinde geçen الْبُكَاءُ (ağlamak) sözcüğü aynı beyitteki الْعَوِيلُ (feryat etmek), 15. Beyitte الْوَالِيَةُ الْعَبْرَى الْهَبُولُ (kederli, ağlayıcı ve kaybedici) gibi yakın anlamlı sözcüklerle tekrar edilmiştir. 2.beytindeki الْإِلَهِ (ilah) sözcüğü, yakın anlamlısı olan 5.beyitteki Rab ve 7.beyitteki Allah lafızıyla tekrar edilmiştir. Yine 2. Beyitte yer alan الْقَتِيلُ (maktul) sözcüğü aynı kavram alanına ait 10.beyitteki الْمَوْتُ (ölüm), 11. beyitteki تَوَى (geberdi, canı çıktı) ve 12. beyitteki خَرَّ (düştü, canı çıktı) sözcüğüyle yinelenmiştir. 7. Beyitte yakın anlamlı olan يَفُولُ ve يَنْطُقُ fiilleriyinelenmiştir. 8.beyitte yer alan دَائِلَةٌ (savaş) sözcüğü, yakın anlamlısı olan 9.beyitte وَقَائِعَ (darbe/cenk) ve 10. Beyitte ضَرْبَ (şamar) sözcükleriyle tekrar edilir. Sözcüksel bağlaşıklığı sağlayan diğer bir unsur ise sözcüklerin metinde zıt anlamlılarıyla tekrar edilmesidir.

4.5.1.3. Sözcüğün Zıt Anlamıyla Tekrarı

Şiirde zıt anlamlılarıyla tekrarlanan sözcük sayısı çok fazla değildir. Tespit edebildiklerimiz şunlardır: 3.beyitte yer alan **المُسْلِمُونَ** (Müslümanlar) sözcüğü her ne kadar sözcüksel zıddı olmasa da anlamsal zıddı olan şiirin 8. Beytinde yer verilen **لُؤِيًّا** (Luey) topluluk ismiyle bir karşıtlık oluşturur. Zira şair Luey ile Mekkeli müşrikleri kastetmektedir. 6.beyitte yer alan **الأخيار** (seçkin) sözcüğü 16. Beyitte zıt anlamlısı **ذَلِيلٌ** (zelil) sözcüğü ile yinelenmiştir. Ayrıca 9.beyitte bizim bağlamı dikkate alarak hatırladı anlamını verdiğimiz **عرف** sözcüğü 10.beyitte zıt anlamlısı **نسي** (unuttu) fiiliyle yinelenmiştir.

4.5.1.4.Sözcüğün Genel Kavramla Tekrarı

Genellik ifade eden bir kavram bazen metinlerde o genel kavramın içine dâhil olan fertler zikredilerek tekrar edilir. Şiirin 3. Beytinde yer alan **المُسْلِمُونَ** (Müslümanlar) sözcüğü genel bir kavramdır. Bu sözcüğün bazı fertleri şiirde zikredilmiş ve böylelikle bağlaşıklık temin edilmiştir. Şiirde Müslümanlar genel kavramına dâhil olan ve zikredilen isimler şunlardır: Hamza, Allah Rasulü(sav), Haşim oğulları. Ayrıca 8. Beytinde yer alan **لُؤِيًّا** (Mekkeli müşrikler) sözcüğü de genel bir kavramdır. Bu genel kavramın şiirde belirtilen fertleri ise şunlardır: Ebu Cehil, Utbe, Utbe'nin oğlu (Velid), Şeybe, Ümeyye, Rebi'a oğulları, Hint.

4.5.1.5. Aynı Kökten Türemiş Farklı Sözcük Türlerinin Tekrarı

Herhangi bir metinde bağlaşıklığı sağlayan sözcüksel bağlaşıklık unsurlarından bir diğeri ise metinde aynı kökten türemiş farklı sözcük (masdar, isim, ismi fail, ismi meful vb.) sigalarının yer almasıdır. Ele aldığımız şiirde yer alan bu türdeki unsurlar şunlardır: 1. Beyitte fiil formatında yer alan **بكى** (ağladı/göz yaşardı) mazi fiili aynı beyitte **بُكَ** (gözün yaşarması) ve **البكاء** (ağlamak) şeklinde masdar kipinde tekrarlanır. Yine aynı mazi fiil, şiirin 15. Beytinde **ابكى** (ağla!)emir fiil kipinde yinelenir. Ayrıca **صبر** (sabretti) kök fiilinden türeyen ve "sabredin!" anlamı verdiğimiz 6.beyitteki **صبرا** sözcüğü, yine aynı kökten türemiş **مصطبرٌ** (sabırlı, metanetli) sözcüğü metinde farklı formlarda tekrar edilmiştir. Böylelikle metinde bağlaşıklık temin edilmiştir.

4.5.2. Eşdizim (المصاحبة اللغوية)

Metin kelimelerden mürekkep bir örgüdür. Herhangi bir metinde kelimeler birbiriyle dilbilgisel olarak hem de anlam olarak uyumlu olmalıdır. Metnin kelimeleri arasında sadece dilbilgisel açıdan uyum yeterli olmayıp aynı zamanda anlamsal açıdan da uyum olması gerekir. Kelimelerin anlamsal açıdan uyumu ise eşdizim ile sağlanır. Bu aynı zamanda kelimelerin anlamını da belirleyen bir durumdur. Örneğin "Falan kişi, **ağır başlıdır**", "Falan kişi, **ağır tabandır**", "Falan kişi, **ağır hastadır**" cümlelerinde "ağır" kelimesinin anlamı eşdizim oluşturduğu sözcüklere göre değişmektedir. Eşdizimlilik (collocation), **İki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması** şeklinde tarif edilir.⁸⁴ Halliday ve Hasan eşdizimi, sözcüklerin bir metinde birlikte bulunma eğilimi olarak görürler.⁸⁵ Literatürde eşdizim terimini tanımlamaya yönelik çabaların temel noktası, eşdizimin en az iki birimden oluşması ve bu birimler arasında bir ilişki olması gerektiğidir.⁸⁶ Eşdizimler, metinlerin üretiminde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Eken'in de belirttiği gibi metinlerin üretimi kelimelerle değil, eşdizimlerle

⁸⁴ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007), 94-95.

⁸⁵ M.A.K Halliday - Ruqaiya Hasan, *Cohesion in English*, (London: Longman Group Limited, 1976), 284-286; Torusdağ, "Metindilbilime Genel Bir Bakış", 49, 50.

⁸⁶ N. Tayyibe Eken, "Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/33 (2016):31.

temin edilmektedir.⁸⁷ Böyle bir önemi haiz eşdizimli sözcüklerin tasnifinde dilbilimde üç farklı yaklaşım söz konusudur: Anlam temelli, sıklık temelli ve kullanımsal temelli yaklaşım.⁸⁸ Ancak biz bu yaklaşımlardan hareketle Arapça metinlerdeki eşdizimleri tasnif etmenin mümkün olmadığını düşünüyoruz. Öncelikle Arapça devasa sözcük sayısına ve dolayısıyla eşdizime sahip bir dildir. Bu nedenle çalışmamızda eşdizimleri biçimsel özelliklerine göre tasnif edeceğiz. Bu tasnifte eşdizimler, eşdizimi oluşturan birimlerin biçimsel özelliklerine ve sözcük türüne göre sınıflandırılır. Arap dilinin özelliklerini dikkate alırsak eşdizimleri biçimsel olarak şöyle tasnif⁸⁹ edebiliriz:

a) İsim + Atıf harfi + İsim: العداوة والبغضاء (düşmanlık ve kin), السموات والأرض (gökyüzü ve yeryüzü), الجوع (açlık ve korku), المشرك والمغرب (doğu ve batı), الصلاة والزكاة (namaz ve zekat), الشئكل والمضمون (şekil ve içerik) vb.

b) Sıfat tamlaması: الدين الخالص (halis din/İslam), الدين القيم (doğru din/İslam), قلب سليم (sağlam bir kalp), قلب منيب (sapmayan bir kalp) vb.

c) İsim tamlaması: أهل البيت (Ehl-i beyt), أم الكتاب (Kitabın kaynağı/Levh-i mahfuz), أهل الإنجيل (Hristiyanlar), أهل الكتاب (Ehl-i kitâb), أهل يثرب (Yesrib halkı)

d) Fiil + İsim: لوى الشخص (kişi hak yoldan saptı), بلعت القلوب الحناجر (yürekler ağza geldi), لوى رأسه / لوى برأسه (başını çevirdi/sırtını döndü), أنغض رأسه (başını -alay ederek- salladı)

e) Fiil + Harfi cer: تعلق ب (sevdi, alakalı oldu vb.)

f) Fiil + Hal: مات مسموما (zehirlenerek öldü), مات مشنوقا (asılarak öldü)

g) Fiil + Meful Mutlak: مات حنفاً (eceliyle öldü)

Eşdizimlerin yukarıdaki biçimsel temelli tasnifinden yola çıkarak şiirde yer alan eşdizimleri tespiti geçebiliriz. Görebildiğimiz kadarıyla şiirdeki eşdizimler şunlardır:

4.5.2.1. İsim + Atıf Harfi + İsim Biçimindeki Eşdizimler

البكاء والعويل (Ağlamak ve feryat figan etmek) eşdizimi şiirin 1.beytinin ikinci şatırında yer alır. Şair Hz. Hamza'nın şehadeti nedeniyle yaşadığı hüznün büyüklüğünü "ağlamak ve feryat etmek" eşdizimiyle tasvir eder ve hatta bu ikisinin bile onun ölümüne duyulan hüznü ifade etmede yetersiz kaldığını söyler: **البكاء** **ولا العويل** (Oysa ne ağlamak ne feryat etmek kâfi gelir). Revâha'nın şiirinde yer verdiği **البكاء** **والعويل** eşdizimini Modern dönemde yaşayan Filistinli şair İbrahim Tûkân (ö. 1942)'ın bir dizisinde⁹⁰ görmekteyiz:

كفكف دموعك ليس ين فعك البكاء ولا العويل

Gözyaşlarını sil! Ne ağlamak ne feryat etmek fayda verir sana.

4.5.2.2. İsim Tamlaması Biçimindeki Eşdizimler

Şiirin 2. Beytinde **أسد الإله** (Tanrının aslanı) eşdizimi yer alır. Ancak genellikle bu eşdizimin **الله** (Allah'ın arslanı) şeklindeki kullanımı⁹¹ daha yaygındır. Kanaatimizce şairin "Tanrının aslanı" eşdizimini

⁸⁷ N. Tayyibe Eken, "Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar", 28-47.

⁸⁸ Eşdizimler ve eşdizimlerin tasniflerine dair farklı bakış açıları için bkz. N. Tayyibe Eken, *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliklikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015).

⁸⁹ Arapça eşdizimleri biçimsel olarak tasnifimiz bu konuya ilgi duyanlar için yapılmış genel bir tasniftir. Tasnif daha da zenginleştirilebilir.

⁹⁰ İbrahim Tûkân, *el-'mâlû'l-Kâmile*, (Kahire: Muessetu Hindâvî, 2013), ٦١.

⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebvîyye*, 2: 321, 3: 58.

kullanması bize İslamın başlangıç dönemi olduğu için yeni dinin bazı temel kavramlarının dile dolasıyla şiire yansımalarının henüz tamamlanmadığını gösteriyor. Zira toplumların hayatında dilin de dâhil olduğu kültürel alandaki değişimler birden gerçekleşmez. Toplumsal değişim yıllar boyu devam eden bir süreçtir. Şiirin 5.beytinde yer alan *سَلَامٌ رَبِّكَ* (Rabbinin selamı)⁹² eşdizimi, şairin Hz. Hamza için yaptığı bir duadır. Bu nedenle beyit Türkçe'ye haber cümlesi değil, inşâî bir cümle olarak çevrildi: "Cennetlerde rabbinin selamı üzerine olsun!" Şiirin 7.beytinde yer verilen *رَسُولُ اللَّهِ* (Allah'ın Rasulü) eşdizimi Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla kullanılan bir eşdizimdir.⁹³ Ve yine aynı beytin ikinci şatırında *أَمْرُ اللَّهِ* (Allah'ın emri) eşdizimiyle şair genel olarak vahyi veya Uhut savaşıyla ilgili indirilen ayetleri kastetmektedir. Ayrıca eşdizimin yer aldığı *بِأَمْرِ اللَّهِ يَنْطِقُ* (Allah Rasulü konuştuğunda, sözü Allah'ın emriyle söyler) şatır bize Kur'an-ı Kerim'de yer alan *إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى* . *وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى* . "Peygamber, kendi istek, düşünce ve tutkularına göre konuşmaz.O ancak kendisine vahyolunanı söyler" (en-Necm 53/3,4) ayetlerini çağrıştırmaktadır. Metinlerarasılık bağlamında bu durum bize şairin eşdizimler hususunda çoğunlukla Kur'an-ı Kerim'in etkisinde kaldığını gösterir.

10.beytinde yer alan *قَلْبِ بَدْرٍ* (Bedir kuyusu) eşdizimi şiirdeki bağlamıyla Bedir savaşında öldürülen müşriklerin kuyuya atılmasına⁹⁴ dair güçlü bir telmihte bulunmaktadır. Şair, müşriklere bu olayı Bedir kuyusu eşdizimiyle hatırlatmaktadır. Bedir kuyusu eşdizimi müşrik şairlerin şiirlerinde de yer alır.⁹⁵ Bedir'de kuyuya atılan müşriklere üzülen ve onlar için mersiye nazmeden bir müşrik şair şunları söyler: [Vâfir Bahri]

من القينات والشرب الكرام فماذا بالقلب قلب بدر

Ne haldedir? Kuyu, Bedir kuyusuna (atılan)

İçki sunan köçek kadınlar ve içki içen asilzadeler.

4.5.2.3. Sıfat Tamlaması Biçimindeki Eşdizimler

Şiirin 2.beytinde *الرَّجُلُ الْقَتِيلُ* (maktul adam) eşdizimi bir sıfat tamlamasıdır. *فَعِيل* vezni hem ismi fail hem de ismi meful için kullanılır. Şiirde ismi meful olarak gelen sözcük, adam sözcüğü ile bir eşdizim oluşturur. Şairin bu eşdizim ile amacı Hz. Hamza'nın öldürüldüğünü ifade etmek değildir. Şair, bu eşdizim ile Hz. Hamza'nın öldürülmesinden dolayı Müslümanların şaşkınlığını ve hüznünü dile getirir. Yani Hz. Hamza gibi güçlü ve kuvvetli bir kişinin bir başkası tarafından öldürülmesini imkânsız gören şair veya Müslümanlar şaşkınlık içerisindeydi.

5.beyitte ise nekra bir isim ve fiilin yer aldığı *نَعِيمٌ لَا يَزُولُ* (ebedî nimetler) eşdizimi, sıfat tamlamasıdır. Şair bu eşdizimin yer aldığı beyitte Hz. Hamza için duada bulunur: "Rabbinin selamı üzerine olsun manzumesi ebedî nimetler olan cennetlerde." Bu dizelerle şair,fizik âleminden metafizik âleme bir geçiş yapar. Bu ise okurun şiiri algılamasında bir duygusal gerilim oluşturur. İslam inancına göre Allah yolunda canını feda eden kişi "şehit" diye adlandırılır. Ancak şair şiirinde doğrudan Hz. Hamza için şehit lafzını kullanmaz. Kanaatimizce bunun temel nedeni: Şehit vb. yeni kavramların dile dolasıyla şiire yansımaları uzun bir süreci gerektirmektedir. Bu nedenle şiirde şehit kavramı, şiir İslam'ın başlangıç döneminde yazıldığı için yer almaz. Her ne kadar şair Hz. Hamza için şehit sözcüğünü kullanmasa da

⁹² Kur'an-ı Kerim'de yer alan benzer bir eşdizim için bkz. *سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ رَجِيمٍ* (Yasin 36/58).

⁹³ Bkz. Tevbe 9/61, 81, 120. vb.

⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Nebvîyye*, 2: 280.

⁹⁵ Beytin şairine dair kesin bir bilgiye ulaşamadık.Şiirin tamamı için bkz.Şerif Murtazâ, Ali b. Huseyn el-Musevî el-Bağdâdî, *Emâli'l-Murtazâ Ğureru'l-Fevâid ve Dureru'l-Kalâid*, thk.Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1954), 371.

şiiirinde Allah'tan onu cennette zail olmayan nimetlerle rızıklandırması niyazında bulunması önemlidir. Şair cennet, nimet vb. imgelerle Hz. Hamza'nın Allah yolunda şehadetini tescil eder. İslam inancına göre Allah yolunda öldürülenler rableri katında diridirler ve rızıklandırılmayı sürdürürler.⁹⁶ Şiiirdeki لَا يَزُولُ نَعِيمٌ (ebedî nimetler) eşdiziminin bir benzeri Kur'an-ı Kerim'de de yer alır. Cenab-ı Allah canları ve mallarıyla cihat edenlere büyük mükâfatlar verileceğini müjdeler ve şöyle buyurur: لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ "Onlar için orada sürekli nimetler vardır." (Tevbe 9/21).

Şiiirde bir diğğer eş dizim ise 10. beyitte yer alan الموت العجیل (ani ölüm) eşdizimidir. Şair, bu eşdizimin bulunduğu dizede müşriklerin Müslümanlardan büyük darbe yediğı Bedir muharebesini ve orada yaşananları betimler. Şair الموت العجیل (ani ölüm) eşdizimi ile Bedir'de müşriklerin büyük kayıplar verdiğini telmihte bulunur. Hatırlanacağı üzere Mekkelî müşriklerin ileri gelenleri Bedir Savaşı'nda Müslümanlarca öldürülür. Bu savaşta mağlup olan Mekkelilerin saygınlığı kabileler nezninde ciddi şekilde sarsılır.

Şiiirin 12. Beytinde yine sıfat tamlaması biçiminde السيف الصقيل (parlak kılıç) eşdizimi göze çarpar. Kılıcın parlak olması aynı zamanda keskinliğini de ifade eder. Şairin "parlak kılıç" eşdiziminin bulunduğu dizede Şeybe adını zikretmesi ise manidardır. Şeybe, Bedir Savaşı'nda mübâreze sırasında Hz. Hamza tarafından öldürülen kişidir. Şeybe'nin Bedir'de öldürüldüğünün hatırlatılması kanaatimizce bir taraftan müşriklere bir tehdit içermekte, diğğer taraftan ise Hz. Hamza'nın şehadeti nedeniyle yüreklerine hüznü kaplayan Müslümanları teselli etmektedir. Böylece şair, Şeybe'nin öldürülmesini hatırlatarak bir nebze de olsa kendisinin ve Müslümanların hüznünü hafifletmekte, gönüllerine su serpmektedir. Aynı eşdizim başka bir şairin beytinde⁹⁷ şu şekilde geçer: [Vâfir Bahri]

يُلُوْحُ كَأَنَّهُ سَيْفٌ صَقِيلٌ طَوِيلُ الرَّأْسِ أَبْيَضٌ مُشْمَجِرًا

Uzun, parlak ve bariş bir balde

Görünüyor sanki keskin bir kılıç gibi.

13.beyitte لَدُنْ نَيْبُلٍ (iri bir mızrak) eşdizimi ise Bedir'de müşriklerin mağlubiyetinin vahametini ortaya koyar. Şairin müşriklerin liderlerinden Ümeyye'nin böğrüne saplanan mızrağı, iri olarak nitelemesi, Bedir savaşının ne kadar çetin bir savaş olduğuna dair güçlü bir telmihtir.

4.5.2.4.Fiil+ İsim Biçimindeki Eşdizimler

Şiiirin 9. Beytinde يُشْفَى الغليل (yürekleri serinleten) eşdizimi klasik Arapça metinlerde⁹⁸ ve hatta Modern Arapça'da sık kullanılan bir eşdizimdir. Şair, Hz. Hamza'nın şehadetiyle burkulan yüreğinin Bedir savaşını hatırlayarak yüreğinin ferahladığını, iç huzura kavuştuğunu bu eş dizim vasıtasıyla ifade eder. Şair, bu ve benzeri eşdizimler vasıtasıyla şiiirde bağlaşıklığı temin etmekle kalmamış aynı zamanda anlamın zenginleşmesini de sağlamıştır. Benzer bir eşdizim aşağıdaki beyitte⁹⁹ de yer alır:[Tavil Bahri]

وقالوا: نأْتُ فَاخْتَرْتُ مِنَ الصَّبْرِ وَالْبُكَاءِ فَقُلْتُ الْبُكَاءُ أَشْفَى إِذَا لَغَلِيْلِي

Dediler: "Sevgili çekip gitti. Ya sabret ya ağla!"

Dedim: "Ancak ağlamak yüreğimi serinletir."

⁹⁶ Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169.

⁹⁷ Şiiir cahiliye dönemi şairlerinden Uhayha b. el-Cellâh'a aittir. Hayatı ve şiiirleri için bkz.Uhayha b. el-Cellâh, *Divanü Uhayha b. el-Cellâh*, thk. Hasan Bâcûda, (Taif:Nâdi't-Tâif el-Edebi, 1979), 19

⁹⁸ Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü-n Nebeyyye*, 3: 54.

⁹⁹ Beyit Emevi dönemi şairlerinden Kuseyyir 'Azze'ye aittir. Bkz. Kuseyyir 'Azze, *Divanü Kuseyyir 'Azze*, thk.İhsan Abbas, (Beyrut:Dâru's-Sekâfe, 1971), 114.

12.beyitte عَضَّ السَّيْفُ (kılıç ısırdı) eşdizimi aynı zamanda istiareedir¹⁰⁰. Şöyle ki şair kılıcı, yırtıcı bir hayvana benzetmiştir. Ancak müşebbeh bih olan yırtıcı hayvanı hazfetmiş ve onun yerine levazımı (onu hatırlatan, onunla ilgili bir unsuru) “ısırdı” kelimesini getirmiştir. “Onu kılıç ısırdı” ifadesi “onu kılıç delik deşik etti” demektir. Aynı eş dizim bir başka şiirde¹⁰¹ şu şekilde yer alır: [Tavîl Bahri]

بكت جزعا أن عضه السيف واخنتت سليم بن منصور لقتل ابن حازم

Kılıç İbn Hâzım'ı ısırdığı için o (eşi) üzümlere ağladı,

İbn Hâzım'ın ölümünden dolayı Selim b. Mansur kabilesi oldu zelil.

4.beyitte هُدَّتْ الأَرْكَانُ (sütunlar yıkıldı)¹⁰² eşdizimi yer alır. Bu imge Arap kültüründe büyük ve beklenmedik felaketler için kullanılır. Türkçemizde “evimizin direği yıkıldı” sözüne yakın bir anlam ifade eder. Şair, "sütunların yıkılması" imgesini bilinçli bir şekilde seçmiştir. Zira şair, anlatılmak isteneni daha etkili kılmak, görünür hale getirmek için somut anlamlı sözcükleri kullanarak soyut bir durumu çağrıştırmaktadır. Yani şair bu eşdizimle İslam'ı tüm gücüyle savunan Hz. Hamza gibi bir yiğidin ölümünün sıradan bir olay olmadığını vurgularken aynı zamanda onun ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü ifade eder. Dolayısıyla şair bu eşdizim ile okurun zihninde nesnel çağrışımların uyanmasını sağlayabilmiştir. Benzer eşdizim modern dönemde nazmedilen bir şiirde¹⁰³ de kendine yer bulur: هُدَّتْ بموت أبي الرضا الأركان (Ebu Rıza'nın ölümü nedeniyle sütunlar yıkıldı.)

16. beyitte şairin Hint'e seslendiği dizide yer alan أبدى شماتاً ب (Başkasının başına gelen musibetten dolayı sevinme) eşdizimi, Kur'an-ı Kerim, hadis ve çeşitli Arapça metinlerde¹⁰⁴ yer alan bir eşdizimdir. Kur'an-ı Kerimde Hz. Musa'nın kardeşi Harun'a seslendiği ayetlerde şöyle buyrulur: فَلَا تُشْمِتْ بِي الأَعْدَاءَ “Benim başıma gelecek musibetten dolayı düşmanları sevindirme” el-'Arâf 7/150). Aynı eşdizim bir hadisi şerifte de yer alır. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurur: لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمَهُ اللهُ وَيَبْتَلِيكَ “Kardeşinin başına gelen bir şeye sevinip gülme. Sonra Allah ona merhamet edip seni o şeyle imtihan eder.”Iraklı şair el-Cevâhirî'ye ait bir beyitte aynı eş dizim şöyle yer alır:¹⁰⁵

كل المصائب قد تمر على الفتي فتتهون غير شماتة الأعداء

İnsanın başına gelebilir her musibet,

Hepsi kolay düşmanların sevinip gülmeleri dışında.

4.5.2.5.Fiil+ Hal Biçimindeki Eşdizimler

Şiirin 11. beytinde ise fiil ve hal (durum zarfı) biçiminde yer alan ثَوَى صَرِيحاً (geberdi) eşdizimi, şiirin değişik beyitlerinde anlam bakımından benzer sözcük veya eşdizimlerle tekrar edilmiştir.12.beyitte Türkçeye “canı çıktı” diye çevirdiğimiz خَرَّ fiili ile 13. Beyitte “yere serili” olarak çevirdiğimiz مُجْلِعِيًا durum zarfı, ثَوَى صَرِيحاً (geberdi) eşdizimiyle aynı anlama sahiptir.

¹⁰⁰ İstiare, bir kelimenin benzerlik ilgisiyle ve asıl manasını kast edilmesine engel bir karine (ipucu) sebebiyle asıl manasının dışında kullanılmasıdır.

¹⁰¹ Şiirin şairi temel kaynaklarda zikredilmemiştir.Şiir için bkz.İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5: 21.

¹⁰² Şiirde eş dizim هُدَّتْ الأركان şeklinde isim cümlesi olarak gelmiştir. Ancak biz, bu cümleyi fiil cümlesi haline dönüştürerek fiil+isim biçimindeki eşdizimlere dahil ettik.

¹⁰³ Muhsin Ebu'l-Hab, *Huddeti'l-Erkân*, <http://www.poetsgate.com/ViewPoem.aspx?id=164382> (erişim tarihi: 25.10.2018)

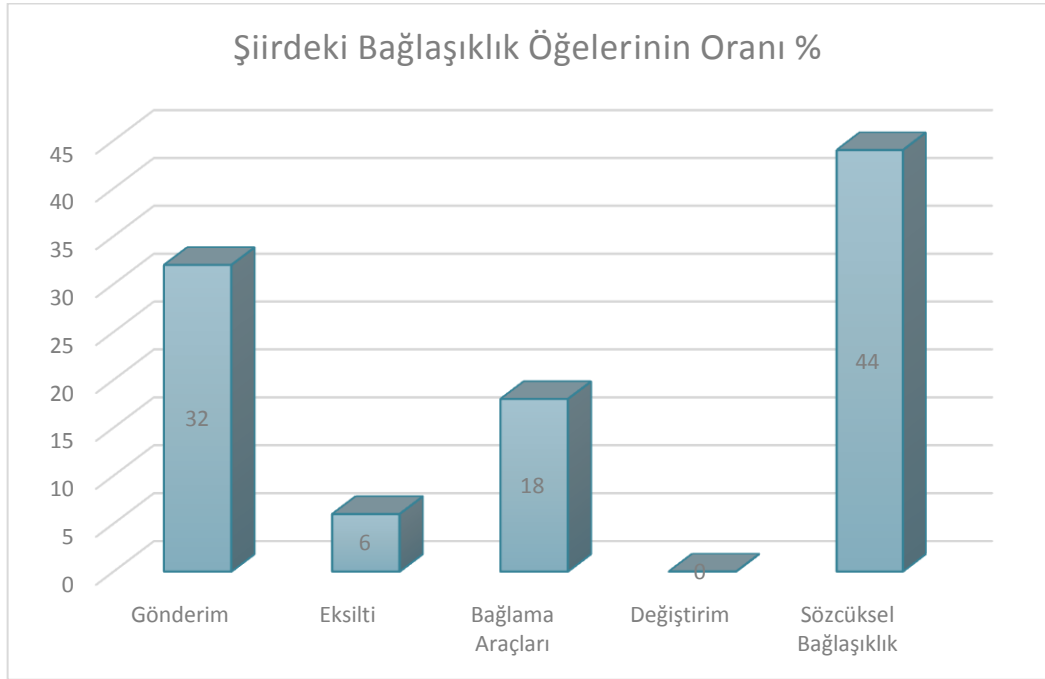
¹⁰⁴ Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretu-n Neberîyye*, 3: 56.

¹⁰⁵ Muhammet Mehdî el-Cevâhirî, *Kasîdetü Emin er-Reyhânî*, (erişim tarihi: 01.10.2018)

<http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid=64251&r=&rc=>

Görüldüğü gibi şair şiirini eşdizimlerle bağlaşıık hale getirmekle kalmayıp onlar vasıtasıyla şiirinin anlamını da genişletmiştir. Eşdizimlerde şair çoğunlukla Kur'an-ı Kerim'in etkisindedir. Dil daha doğrusu şiirde kullanılan dil, mantıktan daha ziyade psikolojiye yakındır. Bundan dolayı şair, okurun zihninde somut nesnelere soyut anlamları canlandırabilmiştir. Resim sanatıyla meşgul bir okurun şiirde yer alan imgelerden hareketle şiiri resmetmesi pekâlâ mümkündür.

Sonuç

Metin dilbilimin metinsellik ölçülerinden biri olan bağlaşıklık açısından ele aldığımız Hz. Hamza'nın şehadetine dair şiirde bağlaşıklık öğelerinden en çok sözcüksel bağlaşıklık (%44 oranında) ve gönderim (%32 oranında) kullanılmıştır. Yani şair metnini tekrar, eşdizim ve zamirler aracılığıyla bir bütün haline getirmiştir. Deyim yerindeyse tekrar, eşdizim ve zamirler vasıtasıyla şair,ilmek ilmek bir kilim dokumuştur. Kilimin desenlerinde yer alan eşdizimlerde şair çoğunlukla Kur'an-ı Kerim'in etkisi altındadır. Ayrıca eşdizimler vasıtasıyla şair, somut nesnelere vasıtasıyla soyut anlamları okurun zihninde çağrıştırmayı başarabilmiştir. Örneğin "Bedir kuyusu" eşdizimini şiirdeki bağlamıyla bir mekândan ziyade müşriklerin Bedir savaşında Müslümanlar karşısındaki ağır mağlubiyetlerini ve müşrik ölümlerinin kuyuya atılmasını imgeler. Ayrıca şair sözcükleri farklı şekillerde tekrar ederek de şiirinde sözcüksel bağlaşıklığı temin eder. Özellikle "savaş" sözcüğünün kavram alanına giren "ölüm", "kılıç", "mızrak", "geberdi" vb. sözcükler tekrar edilerek şiirde anlamsal bir bütünlük temin edilmiştir.

Şiirde yer verilen bağlaşıklık öğelerinden bir diğeri ise gönderim unsuru zamirlerdir (%32 oranında). Zamirlerin şiirin tamamını bir örümcek ağı gibi kuşattığı görülür. Şair, zamirler aracılığıyla sadece metnini bağlaşıklık hale getirmekle kalmaz aynı zamanda okura metnin büyük ölçekli yani derin yapısıyla ilgili de bir fikir verir. Zira şair metninde zamirlerle en çok Hz. Hamza, Müslümanlar ve Mekkeli müşriklere gönderimde bulunur. Bu ise metnin odak kişilerinin kim olduklarına dair okura bir telmihte bulunmaktadır. Ayrıca bundan daha önemlisi zamirler, metni bölümlere ayırmamızda bize yol gösterir. Bilindiği üzere klasik Arap şiirinde mersiyeler üç veya dört bölümden oluşur. Şiirin ilk üç beyti şairin Hz. Hamza'nın şehadetinden dolayı hüznünü ifade ettiği nedb bölümü olduğu için bu bölümde şair "o" zamirini daha çok kullanır. "O" zamirinin göndergesi Hz. Hamza'dır. 4. ve 5.beyitler ise ölen kişinin meziyetlerinin anlatıldığı te'bin bölümü olduğu için şair bu beyitlerde ağırlıklı olarak "sen" zamirini kullanır. Bu zamirinde göndergesi yine Hz. Hamza'dır. Ta'ziye bölümünü teşkil eden 6. ve 7. beyitlerde ise şair zamirlerle Hz. Peygamber(sav)'in de dahil olduğu Hz. Hamza'nın ailesi Haşim oğullarına gönderimde bulunur. Sonraki beyitlerde (8-16 arası) şair şiirini Mekkeli müşrikleri tehditle sürdürür. Dolayısıyla bu bölümdeki zamirlerin göndergesi çoğunlukla Mekkeli müşriklerdir.

Şiirde bağlama edatları % 18 oranında kullanılmıştır. Şiirde özellikle zaman belirteçlerine çok yer verilir. Şiirdeki zamanlar gerçekte ilgisi olmayan kurmaca bir zaman değildir. Bilakis şairin hissettiği bizzat deneyimlediği bir zaman dilimidir. Ayrıca şiirde Hz. Hamza'nın şehit edildiği Uhut savaşı "bugün", Bedir savaşı "dün", Uhut savaşı sonrası "bu günden sona" gibi zaman zarflarıyla belirtilir. Dolayısıyla şair için zamanı algılamada Hz. Hamza'nın şehit edildiği gün yani Uhut, büyük bir önemi haizdir.

Şiirde eksilteli yapıya ise çok fazla yer verilmez (% 6). Kanaatimizce bunun temel nedeni metnin bir mersiye türü şiir olmasıdır. Mersiyede şair sevdiği veya değer verdiği bir kişinin ölmesi ya da öldürülmesi sonucunda maruz kaldığı hüznü ifade eder. Dolayısıyla duygularını serbest bırakır ve onların okur tarafından anlaşılması için çok fazla eksiltiye yer vermez. Eğer şair şiirinde çok fazla eksilteli ifade kullansaydı okur metni anlama sürecinde zorlanabilirdi. Bu ise şair ile okur arasındaki iletişime mani olurdu. Şiirde bağlaşik öğelerinden "değiştirim" ise hiç yer almaz. Kanaatimizce bu, metnin bağlaşiklığına hanel getirecek bir durum değildir. Çünkü şiirlerde özellikle klasik Arap şiirinde genellikle değiştirim ögesi çok fazla kendine yer bulamaz. Değiştirim olgusu daha çok öykü, roman vb. edebi türlerde görülür. Ayrıca her ne kadar ele aldığımız şiirde değiştirim yer almasa da diğer bağlaşik öğeleri yeterince mevcuttur.

Sonuç olarak İslam'ın ilk dönemine ait ele aldığımız Hz. Hamza'nın şehadetine ilişkin şiir, bağlaşik bir metindir. Şair şiirinde özellikle sözcüksel bağlaşiklık ve zamirler vasıtasıyla bir bütünlük temin eder. Şiirin küçük ölçekli yapısı yani bağlaşiklığının tespiti metni açıklama, anlama ve yorumlamada okura büyük bir kolaylık sağlar. Bu nedenle metin dilbilimin önerdiği yöntemin çeşitli Arapça metinler üzerine tatbik edilmesinin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Zira bu, Arapça bir metnin nasıl yorumlanması gerektiğini göstermekle kalmaz aynı zamanda onun nasıl oluşturulduğunu da gösterir.

Kaynaklar

- Akşit, Eyup. "Kur'an-ı Kerim'in Bazı Ayetlerinde Zamir Gelmesi Gereken Yerde İsmi Getirilmesi Ve Bunun Nedenleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 48 (Aralık 2018): 43-76.
- 'Alevî, Yahyâ b. Hamza. *et-Tirazü'l-Mütezzamin li-Esrâri'l-Belâga ve Ulûmi Hakâiki'l-I'câz*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-kutubi'l-Hidâviyye, 1914.
- 'Amâyira, İsmail Ahmet. *Buhûs fî'l-İstişrâk ve'l-Lağâ*. Beyrut: Dâru'l-Beşîr, 1996.
- Arı, Mehmet Salih "Abdullah b. Revâha: Bir Peygamber Şairi ve Bir Komutan". *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2005): 377-389.
- Artun, Erman. "Çukurova'da Salavatçılık Geleneği ve Âşıkların Pehlivan Salavatlamları." Erişim: 23.10.2018. <http://turkoloji.cu.edu.tr/ÇUKUROVA/makaleler/27.php>
- Aydın, İsmail. *Kuran Müphemleri Olarak Zamirler*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2012.
- 'Azze, Kuseyyir. *Divanu Kuseyyir 'Azze*. Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1971.
- el-Bağdâdî, Şerif Murtaza, Ali b. Huseyn el-Musevî. *Emâli'l-Murtazâ Ğureru'l-Fevâid ve Dururu'l-Kalâid*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1954.
- de Beaugrande, R. Alain - Dressler, W. Ulrich. *Introduction to text Linguistics*. London: Longman Linguistics Library, 1981.
- el-Cevâhirî, Muhammet Mehdî. *Kasidetü Emin er-Reybanî*, Erişim tarihi: 01.10.2018. <http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid=64251&r=&rc=>

- el-Cubûrî, Yahya. *Şi'ru'l-Muhadramînve Eseru'l-İslâm fîh*. Bağdat:Mektebetu'n-Nahda,1964.
- el-Cumahî, İbn Sellâm. *Tabakâtu's-Şu'arâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Ebu'l-Hab, Muhsin. *Huddeti'l-Erkân*. Erişim tarihi: 25.10.2018.
<http://www.poetsgate.com/ViewPoem.aspx?id=164382>
- Ebu Zeyd el-Kureşî. *Cemheretü Eş'âri'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*. Thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Kahire: Matbaatu Nahda Mısır, 1981.
- Eken, N. Tayyibe. *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birlikelikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*. Doktora Tezi: Ankara Üniversitesi, 2015.
- Eken, N. Tayyibe. "Eşdizimlerin Saptanmasına ve Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/33 (2016):28-47.
- Ekinci, Kutbettin. *Kur'an'da Haşf*. Doktora Tezi: Ankara Üniversitesi, 2013.
- el-Endelusî, İbn Hazm. *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*. Thk. Abdusselâm Muhammed Harun. 5. Baskı. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1982.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-I*. 3. Baskı. Kayseri: Fenomen Yayınları, 2014.
- Günay, V. Doğan. *Metin Bilgisi*. 5. Baskı. İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2017.
- Halliday, M.A.K.- Hasan, Ruqaiya. *Cobesion in English*. Londra: Longman Group Limited, 1976.
- Hassân b. Sâbit. *Dîvânu Hassân b. Sâbit*. Şerh. Abdulemîr Muhenna. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Hattâbî, Muhammed. *Lisâniyyâtü'n-Nass:Medhalüm ilâ insicâmi'l-bitâb*. Beyrut: el-Merkezu's-Sâkâfiyyu'l-'Arabîyyi, 1991.
- İbn Cinnî. *el-Hasâis*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, ty.
- İbn Dureyd. *Cemheratu'l-Luğa*. Thk. Remzi Munîr Baa'lbekî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm, 1987.
- İbn Fâris. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. Thk. Abdusselâm Muhammed Harun. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf b. Ahmed el-Ensârî. *Muğni'l-Lebib 'an Kutubi'l-'Eârîb*. Thk. Abdullatif Muhammed el- Hatîb. 6 Cilt. Kuveyt: et-Turâsu'l-'Arabî, 2000.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretu-n Nebevîyye*. Nşr. Ömer Abdusselam et-Tedmurî. 3. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1990.
- İbn Kuteybe. *Edebu'l-Kâtib*. Thk. Muhammed ed-Dâlî. Kahire: Muessesetu'r-Risâle, 1981.
- İbn Madâ. *er-Red 'ala'n-nubât*. Thk. Şevki Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, ty.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arab*. 3. Baskı. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 1993.
- İbrahim, Muhammed İbrahim. *Abdullah b. Revâha,Hayâtuhu ve Şi'ribi*. Yüksek Lisans Tezi: Ummu Dermân Üniversitesi, 2006.
- Kassâb, Velîd. *Dîvânu Abdullah b. Revâha:Dirâse fî Sîretih ve Şi'rib*. Riyad: Dâru'l-'Ulûm, 1982.
- Muberrred. *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1997.
- el-Murâdî. *el-Cene'd-Dânî fi hurûfi'l-Me'ânî*. Thk. Fahrüddîn Kabâve ve Muhammed Nedîm Fâzıl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1992.
- es-Sa'leb, Ebu'l-Abbâs. *Mecâlisu Sa'leb*. Thk. Abdusselâm Muhammed Harun. 2. Baskı. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1960.

- Seçkin, Pelin vd., “Bağlaşıklık Ve Bağdaşıklık Bakımından Lise ve Üniversite Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/1 (2014): 340-353.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Belirtilmemiş. 7 Cilt. Riyad: Merkez ed-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2005.
- Torusdağ, Gülşen -Aydın, İlker. *Metin dilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*. 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2018.
- Torusdağ, Gülşen. “Metindilbilime Genel Bir Bakış ve Metindilbilimsel Bir Çözümleme Örneği Olarak Ömer Seyfettin’in ‘İlk Cinayet’i”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24 (Bahar 2013): 41-85.
- Tûkân, İbrahim. *el-A'mâlû'l-Kâmile*. Kahire: Muessetu Hindâvî, 2013.
- Udayma, M. Abdulhalık. *Dirâsât li-Uslûbi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ty.
- Uhayha b. el-Cellâh. *Divanü Uhayha b. el-Cellâh*. Thk. Hasan Bâcûda. Taif: Nâdi't-Taîf el-Edebî, 1979.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. 2. Baskı. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2007.
- Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 3. Baskı. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu Dâru't-Turâs, 1984.
- Zihni Efendi, Mehmed. *el-Muktedab fî Kavâ'idî'n-Nabh*. İstanbul: Marifet Yayınevi, 2000